

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2005. gada 16. decembrī

lietā Nr. 2005-12-0103

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Romāns Apsītis, tiesneši Ilma Čepāne, Aija Branta, Juris Jelāgins, Gunārs Kūtris un Andrejs Lepse,

ar tiesas sēdes sekretāru Arni Žuganu,

pieņemot konstitucionālās sūdzības iesniedzējam Jurim Jaunzemam un konstitucionālās sūdzības iesniedzēju (Jura Jaunzema, Tatjanas Čerkovskas, Olgas Vitkovskas, Ingunas Rumjancevas, Valentīna Leitēna, Ginta Gailīša, Ārijas Ziemeles, Innas Vasiļjevas, Ivetas Prazdnicanes un Klaudijas Abramovas) pārstāvei zvērinātai advokātei Ivetai Stuberovskai,

institūciju, kas izdevušas apstrīdētos aktus, – Saeimas un Ministru kabineta – pārstāvjiem Mihailam Pietkevičam un zvērinātam advokātam Jānim Rozenfeldam,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu, Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. un 3. punktu un 17. panta pirmās daļas 11. punktu un 19.² pantu,

Rīgā 2005. gada 15. un 16. novembrī atklātā tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma „Grozījumi

likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 1923. gada 24. maijā Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) pieņēma likumu „Par nekustamas mantas piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām”. Grozījumi šajā likumā tika izdarīti 1936. gada 28. maijā un 1937. gada 30. augustā. Ar 1937. gada 30. augusta grozījumiem citastarp tika noteikts, ka likuma nosaukumā vārdi „nekustama manta” aizstājami ar vārdiem „nekustams īpašums”.

1992. gada 15. septembrī Latvijas Republikas Augstākā padome, izdarot atsevišķus grozījumus, atjaunoja 1923. gada 24. maijā pieņemtā likuma „Par nekustamās mantas piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām” darbību, paredzot, ka atjaunotā likuma nosaukums ir „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” (turpmāk – 1992. gada Atsavināšanas likums).

1992. gada 15. septembrī Latvijas Republikas Augstākā padome pieņēma arī lēmumu „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību”. Lēmuma 1. punktā tika noteikts, ka 1992. gada Atsavināšanas likums stāsies spēkā 1992. gada 1. oktobrī.

1996. gada 30. jūlijā Ministru kabinets Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 81. panta kārtībā izdeva noteikumus Nr. 283 „Grozījums Augstākās padomes 1992. gada 15. septembra lēmumā „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību””. Ar šiem noteikumiem tika papildināts lēmuma „Par Latvijas Republikas likuma „Par

nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību” 2. punkts.

1996. gada 19. decembrī Saeima pieņēma likumu „Grozījums Augstākās padomes 1992. gada 15. septembra lēmumā „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību””. Ar minētajiem grozījumiem lēmuma „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību” 2. punkts tika papildināts ar otro, trešo un ceturto daļu, kā arī pārejas noteikumā tika atzīts, ka spēku zaudē Satversmes 81. panta kārtībā izdotie Ministru kabineta noteikumi Nr. 283 „Grozījums Augstākās padomes 1992. gada 15. septembra lēmumā „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību””.

2005. gada 11. janvārī Satversmes 81. panta kārtībā Ministru kabinets izdeva noteikumus Nr. 17 „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” (turpmāk – Noteikumi Nr. 17). Noteikumi stājās spēkā 2005. gada 14. janvārī.

1.1. Ar Noteikumiem Nr. 17 1992. gada Atsavināšanas likumā tika izdarīti vairāki grozījumi.

4. un 5. pants tika izteikts šādā redakcijā:

„4. pants. Pēc tam, kad stājies spēkā attiecīgais likums par nekustamā īpašuma atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, valsts vai pašvaldība iegūst īpašumtiesības uz attiecīgo nekustamo īpašumu un ir tiesīga pieprasīt, lai tās tiktu nostiprinātas zemes grāmatā normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā.

5. pants. Institūcija, uz kuras ierosinājuma pamata notiek atsavināšana, pēc attiecīgā likuma spēkā stāšanās piedāvā atsavinātā nekustamā īpašuma

bijušajam īpašniekam pēc saviem ieskatiem taisnīgu atlīdzību vai līdzvērtīgu mantu.”

7., 8., 9. un 10. pants tika izteikts šādā redakcijā:

„7. pants. Nostiprinot zemes grāmatā īpašumtiesības uz atsavināto zemi, tā pāriet valsts vai pašvaldības īpašumā bez jebkādiem apgrūtinājumiem, ja atsavinātā zemes gabala platība nepārsniedz 20 procentus no visa īpašnieka zemes gabala apjoma.

8. pants. Ieinteresētās personas, kam par labu zemes grāmatā atzīmētas kādas tiesības uz atsavināto zemi, pēc viņu pieprasījuma saņem tām pienākošās summas priekšrocības kārtībā, bet ne vairāk par atlīdzības summu.

9. pants. Ja vienošanās nav panākta, strīdu par atlīdzības lielumu vai veidu izskata tiesa. Institūcija vai bijušais īpašnieks šajā gadījumā ir atbrīvoti no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos. Strīda ierosināšana par atlīdzības lielumu vai veidu neaptur nekustamā īpašuma pārņemšanu tās institūcijas valdījumā, kuras vajadzībām to atsavina.

Saņēmusi pieteikumu, tiesa uzdod tiesu izpildītājam atbilstoši Latvijas civilprocesuālajiem likumiem aprakstīt un novērtēt atsavināto nekustamo īpašumu, pieaicinot tās institūcijas pārstāvi, kuras vajadzībām nekustamais īpašums atsavināts, un bijušo īpašnieku, kā arī trīs ekspertus pēc pušu savstarpējas vienošanās. Ja tiesas noteiktajā termiņā vienošanās nav panākta, ekspertus pieaicina tiesa. Eksperta noraidīšana pieļaujama, ja ir apstākļi, kas rada pamatotas šaubas par viņa objektivitāti.

Ja bijušā īpašnieka vai viņa pilnvarnieka dzīvesvieta nav zināma, viņš uzaicināms ar publikāciju oficiālā laikrakstā, nosakot, ka viņam jāierodas mēneša laikā. Ja minētajā laikā neierodas ne bijušais īpašnieks, ne viņa pilnvarnieks, bijušā īpašnieka interešu aizstāvēšanai likumā noteiktajā kārtībā ieceļams aizgādnis.

Ja attiecīgā institūcija atsavinātajam nekustamajam īpašumam dod zemāku novērtējumu par tā hipotekārajiem parādiem, novērtēšanā pieaicināmi arī tie atsavinātā īpašuma hipotekārie kreditori, kuru adreses ir zināmas.

10. pants. Institūcijai, kuras vajadzībām notiek atsavināšana, jāiesniedz tiesai paziņojums, norādot cenu, kādu tā noteikusi atsavinātajam nekustamajam īpašumam, un tās pamatojumu. Šā paziņojuma noraksti izsniedzami nekustamā īpašuma bijušajam īpašniekam un viņa hipotekārajiem kreditoriem, ja viņu adreses ir zināmas un ja viņi ir aicināmi aprakstīt un novērtēt nekustamo īpašumu.”

12. pants tika izteikts šādā redakcijā:

„12. pants. Pēc aprakstīšanas nekustamais īpašums pāriet tās institūcijas valdījumā, kuras vajadzībām to atsavina. Valdījuma pārņemšana notiek arī tad, ja ieguvējs īpašuma tiesības vēl nav nostiprinājis zemes grāmatā. Ja nekustamais īpašums netiek atbrīvots labprātīgi, pēc tās institūcijas lūguma, kuras vajadzībām nekustamais īpašums atsavināts, tiesa lemj par ievešanu nekustamā īpašuma valdījumā.

Atsavinot dzīvojamo māju (dzīvokli), kurā dzīvo tās īpašnieks vai viņa ģimenes locekļi, attiecīgajai institūcijai viņi jānodrošina ar citu līdzvērtīgu dzīvojamo telpu. Tiesības uz nodrošināto dzīvojamo telpu saglabājamās vienu gadu pēc atlīdzības izmaksas.”

13. pantā vārds „īpašnieks” (attiecīgā locījumā) tika aizstāts ar vārdiem „bijušais īpašnieks” (attiecīgā locījumā).

16. panta pirmā daļa tika izteikta šādā redakcijā:

„Lietas izskatīšanā tiesa pieaicina bijušo īpašnieku, tās institūcijas pārstāvi, kuras vajadzībām nekustamais īpašums atsavināts, un hipotekāros kreditorus.”

16. panta otrajā daļā vārds „īpašnieks” tika aizstāts ar vārdiem „bijušais īpašnieks”.

17. panta pirmā daļa tika izteikta šādā redakcijā:

„Pēc tam, kad tiesas spriedums par atlīdzības apmēru ir stājies likumīgā spēkā, tā bijušajam īpašniekam ir izmaksājama tiesas noteiktā atlīdzība un tiesas noteiktie procenti, bet ne mazāk par sešiem procentiem gadā no likuma par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu spēkā stāšanās dienas līdz samaksas dienai.”

18. pants tika izslēgts.

2005. gada 9. jūnijā Saeima pieņēma likumu „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” (turpmāk – Apstrīdētais likums). Šā likuma pārejas noteikumos tika noteikts, ka likums stājas spēkā nākamajā dienā pēc tā izsludināšanas un ar šā likuma spēkā stāšanos spēku zaudē Noteikumi Nr. 17. Šo likumu 2005. gada 28. jūnijā Valsts prezidentes vietā izsludināja Saeimas priekšsēdētāja Ingrīda Ūdre.

1.2. Ar Apstrīdēto likumu 1992. gada Atsavināšanas likumā tika izdarīti vairāki grozījumi.

4. un 5. pants tika izteikts šādā redakcijā:

„4. pants. Pēc tam, kad stājies spēkā attiecīgais likums par nekustamā īpašuma atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, valsts vai pašvaldība iegūst īpašumtiesības uz attiecīgo nekustamo īpašumu un ir tiesīga pieprasīt, lai tās tiktu nostiprinātas zemes grāmatā normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā.

5. pants. Institūcija, uz kuras ierosinājuma pamata notiek atsavināšana, piecu dienu laikā pēc attiecīgā likuma spēkā stāšanās piedāvā atsavinātā nekustamā īpašuma bijušajam īpašniekam pēc saviem ieskatiem taisnīgu atlīdzību vai līdzvērtīgu mantu.”

9. panta pirmā daļa tika papildināta ar teikumu šādā redakcijā:

„Pieteikums tiesā iesniedzams ne vēlāk kā piecu dienu laikā pēc tam, kad bijušais īpašnieks rakstveidā noraidījis piedāvātās atlīdzības apmēru vai institūcijas norādītajā termiņā nav atbildējis uz piedāvājumu.”

Savukārt šā panta otrā daļa pēc vārdiem „tiesa uzdod tiesu izpildītājam” tika papildināta ar vārdiem „piecu dienu laikā”.

9. panta otrajā daļā vārds „īpašnieku” tika aizstāts ar vārdiem „bijušo īpašnieku” un 9. pants tika papildināts ar jaunu trešo daļu šādā redakcijā:

„Lietas par atlīdzības apmēra noteikšanu atsavināmajam nekustamajam īpašumam tiesa izskata ārpus kārtas.”

9. panta trešajā daļā vārds „īpašnieks” (attiecīgā locījumā) tika aizstāts ar vārdiem „bijušais īpašnieks” (attiecīgā locījumā) un vārdi „mēneša laikā” – ar skaitli un vārdiem „15 dienu laikā”.

9. panta trešā daļa pēc vārdiem „likumā noteiktajā kārtībā” tika papildināta ar vārdu „nekavējoties”.

Tika noteikts, ka 9. panta līdzšinējā trešā un ceturta daļa jāuzskata attiecīgi par ceturto un piekto daļu.

10. pantā vārds „īpašniekam” tika aizstāts ar vārdiem „bijušajam īpašniekam”.

12. pants tika izteikts šādā redakcijā:

„Pēc aprakstīšanas nekustamais īpašums pāriet tās institūcijas valdījumā, kuras vajadzībām to atsavina. Valdījuma pārņemšana notiek arī tad, ja ieguvējs īpašumtiesības vēl nav nostiprinājis zemes grāmatā. Ja nekustamais īpašums netiek atbrīvots labprātīgi, tiesa pēc tās institūcijas lūguma, kuras vajadzībām nekustamais īpašums atsavināts, lemj par ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā.

Atsavinot dzīvojamo māju (dzīvokli), kurā dzīvo tās bijušais īpašnieks vai viņa ģimenes locekļi, attiecīgajai institūcijai viņi jānodrošina ar citu līdzvērtīgu dzīvojamo telpu. Tiesības uz nodrošināto dzīvojamo telpu saglabājamās vienu gadu pēc atlīdzības izmaksas.”

13. pantā vārds „īpašnieks” (attiecīgā locījumā) tika aizstāts ar vārdiem „bijušais īpašnieks” (attiecīgā locījumā).

16. panta pirmā daļa tika izteikta šādā redakcijā:

„Lietas izskatīšanā tiesa pieaicina bijušo īpašnieku, tās institūcijas pārstāvi, kuras vajadzībām nekustamais īpašums atsavināts, un hipotekāros kreditorus.”

16. panta otrajā daļā vārds „īpašnieks” tika aizstāts ar vārdiem „bijušais īpašnieks”, un otrā daļa tika papildināta ar teikumu šādā redakcijā:

„Atsavinot dzīvojamo māju (dzīvokli), kurā dzīvo tās bijušais īpašnieks vai viņa ģimenes locekļi, tiesa papildina atlīdzību ar kompensāciju par pārcelšanos.”

17. panta pirmā daļa tika izteikta šādā redakcijā:

„Pēc tam, kad tiesas spriedums par atlīdzības apmēru ir stājies likumīgā spēkā, bijušajam īpašniekam izmaksājama tiesas noteiktā atlīdzība un tiesas noteiktie procenti, bet ne mazāk par sešiem procentiem gadā no dienas, kad stājies spēkā likums par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu, līdz samaksas dienai.”

17. panta otrās daļas 1. un 2. punktā vārds „īpašnieks” (attiecīgā locījumā) tika aizstāts ar vārdiem „bijušais īpašnieks” (attiecīgā locījumā).

18. pants tika izslēgts.

2. J. Jaunzems, T. Čerkovska, O. Vitkovska, I. Rumjanceva, V. Leitēns, G. Gailītis, Ā. Ziemele, I. Vasiļjeva, I. Prazdnicane, K. Abramova (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēji) pieteikumā norāda, ka Noteikumi Nr. 17 ir pretrunā ar Satversmes 1. un 105. pantu. Proti, esot pārkāpts no Satversmes 1. panta izrietošais tiesiskās paļāvības un tiesiskās noteiktības princips, jo Kultūras ministrija un Ministru kabinets, piedāvājot Pieteikuma iesniedzējiem atsavināt viņiem piederošos dzīvokļus, sākotnējā sarakstē esot radījuši viņiem tiesisko paļāvību, ka nekustamo īpašumu atsavināšana tiks veikta 1992. gada Atsavināšanas likumā noteiktajā kārtībā. Savukārt tad, kad Pieteikuma iesniedzēji nav piekrituši Kultūras ministrijas

pārstāvja piedāvātajai atlīdzībai, nekustamā īpašuma atsavināšanas kārtība esot būtiski grozīta. Izdarot grozījumus, ticis noteikts jauns tiesiskais regulējums, kas Pieteikuma iesniedzējiem esot krietni nelabvēlīgāks nekā iepriekšējā kārtība. Viņiem esot liegtas vairākas procesuālās tiesības un garantijas, ko tiem piešķīris 1992. gada Atsavināšanas likums. Vairāki Pieteikuma iesniedzēji tiesības uz valsts atsavinātajiem dzīvokļiem esot ieguvuši ilgstošu īres attiecību rezultātā, tādējādi uzskats par šo īpašumu iegūšanu spekulatīvās interesēs neesot pamatots.

Esot pārkāpts arī Satversmes 105. pants, jo tā ceturtajā teikumā lietotais termins „likums” esot saprotams vienīgi kā Saeimas pieņemts likums, nevis kā likums, ko Ministru kabinets izdevis Satversmes 81. panta kārtībā. Arī neatliekama vajadzība minētajos apstākļos neesot konstatējama. Esot jāņem vērā fakts, ka pirmais normatīvais akts, kas regulējis Latvijas Nacionālās bibliotēkas (turpmāk – LNB) būvniecības jautājumus, pieņemts 1995. gadā, tas ir, gandrīz desmit gadus pirms Noteikumu Nr. 17 izdošanas. Tāpēc šāda neatliekama vajadzība nevarot tikt konstatēta un Ministru kabinets, izdodot Noteikumus Nr. 17, esot pārkāpis gan Satversmes 81., gan arī 105. panta prasības.

Pieteikuma iesniedzēji neapstrīd valsts varas tiesības pieņemt likumus, kas regulē nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas jautājumus, tomēr vienlaikus norāda, ka šādam regulējumam jābūt samērīgam. Proti, sabiedrības ieguvumam jābūt lielākam nekā tam apgrūtinājumam, kas tiek uzlikts nekustamo īpašumu īpašniekiem.

Esot pārkāpta arī Satversmes 105. pantā ietvertā prasība pēc taisnīgas atlīdzības. Pieteikuma iesniedzēji norāda, ka taisnīga atlīdzība minētā panta kontekstā jāsaprot arī kā atsavināšanas process, kas, pirmkārt, nerada materiālo un morālo kaitējumu un, otrkārt, nesagādā īpašniekam citas nesamērīgas neērtības vai ciešanas. Tāda kārtība, ka atlīdzība nekustamā īpašuma īpašniekam tiek izmaksāta tikai kādā nepārredzamā un nenosakāmā laika

periodā kaut kad nākotnē, neatbilstot Satversmē noteiktajām taisnīgas atlīdzības garantijām.

Tiesas sēdē Pieteikuma iesniedzēju pārstāve papildus norādīja, ka neesot pamatota arī Ministru kabineta atsaukšanās uz trīsdesmito gadu Latvijas Senāta (turpmāk – Senāts) praksi. Esot jāņem vērā, ka Ministru kabineta atbildes rakstā minētā Senāta spriedumā secinātais nevar tik vērtēts ārpus tās tiesiskās realitātes, kāda pastāvējusi Latvijā pirms sešdesmit gadiem. Minētajā spriedumā aplūkots zemes reformas jautājums, proti, dzimtsnoma. Līdz ar to, interpretējot 1992. gada Atsavināšanas likuma normas, Senāta spriedumā izteiktie secinājumi neesot izmantojami.

Turklāt esot jāņem vērā arī tas, ka atbilstoši Ministru kabineta 2000. gada 5. decembra noteikumiem Nr. 423 „Noteikumi par teritorijas plānojumiem” bez noteiktā kārtībā apstiprināta detālplānojuma Kultūras ministrijai vai kādai citai valsts pārvaldes iestādei nav bijis tiesiska pamata pieņemt lēmumu par teritorijas Uzvaras bulvārī 2 un Kuģu ielā 8/10 izmantošanu LNB vajadzībām.

Pieteikuma iesniedzēji, uzskatot, ka Noteikumi Nr. 17 ir pretrunā ar Satversmes 1. un 105. pantu, lūdz Satversmes tiesu tos atzīt par spēkā neesošiem no to izdošanas brīža.

3. Ministru kabinets atbildes rakstā norāda, ka Pieteikuma iesniedzēju viedoklis nav pamatots. Piemērojot 1992. gada Atsavināšanas likuma normas, esot jāņem vērā tā interpretācija, kas piemērota pagājušā gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados – laikā, kad minētais likums tika pieņemts. Proti, esot jāvadās no Senāta judikatūras attiecīgajā laikā. Atsaucoties uz 1934. gada 10. aprīļa spriedumu lietā Nr. 1934/52, Ministru kabinets secina, ka vārdi „vienīgi pret atlīdzību” esot interpretējami nevis kā īpašuma atsavināšana, vienlaikus izmaksājot atlīdzību, bet gan kā īpašuma atsavināšana vienlaikus ar atsavināšanas likuma spēkā stāšanos, turklāt atlīdzību nosakot tikai pēc tam vienošanās vai tiesas ceļā.

Ministru kabinets kā nepamatotu noraida arī Pieteikuma iesniedzēju argumentu par tiesiskās paļāvības principa pārkāpumu. No minētā principa galvenokārt izrietot tas, ka valsts aktiem nevar būt atpakaļejoša spēka. Tiesiskās paļāvības principa mērķis neesot aizsargāt priekšstatu par noteikta normatīvā regulējuma saturu pašu par sevi, proti, aizsargāt priekšstatu par tā nemainību. Šāds priekšstats izslēgtu iespēju izdarīt jebkādus grozījumus normatīvajos aktos. Pieteikuma iesniedzēji neesot arī paskaidrojuši, kādus viņu nākotnes plānus apstrīdētās normas izjaukušas.

Analizējot samērīguma principa ievērošanu Noteikumu Nr. 17 izdošanas procesā, Ministru kabinets norāda, ka ierobežojumam esot leģitīms mērķis – LNB celtniecība. LNB būtu atzīstama par Latvijas Republikas nacionālo bagātību. Arī izraudzītie līdzekļi esot piemēroti, jo minēto nekustamo īpašumu atsavināšana esot vienīgais veids, kādā valsts varējusi iegūt īpašumā tai nepieciešamos nekustamos īpašumus. Tiek īpaši uzsvērts, ka šāda īpašuma atsavināšanas procedūra esot tikai galējais līdzeklis, kad visi pārējie līdzekļi, arī ilgstošs sarunu process, bijuši izsmelti. Esot jāņem vērā, ka jau pēc lietas ierosināšanas Satversmes tiesā – 2005. gada 18. maijā – tikusi noslēgta vienošanās ar vairākiem Pieteikuma iesniedzējiem, proti, Ā. Ziemeļi, I. Vasiļjevu, I. Prazdnicani un K. Abramovu. Turklāt Noteikumos Nr. 17 ietvertais regulējums esot bijušajiem īpašniekiem īpaši labvēlīgs, jo viņiem, vēršoties tiesā, lai noteiktu taisnīgas atlīdzības apmēru, neesot jāmaksā valsts nodeva.

Atbildot uz Satversmes tiesas rakstveida jautājumu par neatliekamo vajadzību pieņemt Noteikumus Nr. 17, Ministru kabinets norāda, ka tā minēto noteikumu izstrādes gaitā vairākkārt esot precizēta un „galīgie neatliekamās vajadzības iemesli ir norādīti 2005. gada 6. janvāra anotācijā” (*sk. lietas 3. sēj. 204. lpp.*). Ministru kabinets arī norāda, ka nav notikusi LNB būvniecības sabiedriskā apspriešana, kā arī nav izstrādāts piegulošās teritorijas detālpānoījums.

Tiesas sēdē Ministru kabineta pārstāvis norādīja, ka Pieteikuma iesniedzēji nav pareizi sapratuši, ar kuru brīdi viņiem var tikt piemērotas 1992. gada Atsavināšanas likuma normas. Tas esot iespējams vienīgi ar brīdi, kad tiek pieņemts speciāls likums. Šādu Ministra kabineta pārstāvja apgalvojuma pareizību apstiprinot arī Senāta 1934. gada 10. aprīļa spriedumā secinātais. Ministru kabineta pārstāvis vērta uzmanību uz Civillikuma 1477. panta otro daļu, no kuras izrietot, ka īpašumtiesības, kuras iegūtas uz likuma pamata, ir spēkā arī bez ierakstīšanas zemesgrāmatā. Arī 1992. gada Atsavināšanas likums esot paredzējis, ka īpašumtiesības valstij vai pašvaldībai pāriet līdz ar šāda speciāla likuma pieņemšanu, tātad Noteikumi Nr. 17 neesot paredzējuši citādu kārtību nekā tā, kas noteikta 1992. gada Atsavināšanas likumā.

Esot jāņem vērā arī tas, ka iesniegtā konstitucionālā sūdzība aizstāv sabiedrības hipotētiskas intereses, tādējādi neesot iespējams konstatēt, kādas konkrētas Pieteikuma iesniedzēju intereses ir aizskartas.

Atbildot uz Satversmes tiesas jautājumu, vai ar Noteikumiem Nr. 17 grozītajā 1992. gada Atsavināšanas likuma 9. un 12. pantā ietvertās tiesību normas regulē procesuālo kārtību, kādā šādas lietas izskatāmas tiesā, Ministru kabineta pārstāvis atbildēja apstiprinoši.

Līdz ar to Ministru kabinets uzskata, ka Noteikumi Nr. 17 nav pretrunā ar Satversmes 1. un 105. pantu, un lūdz Satversmes tiesu konstitucionālo sūdzību atzīt par nepamatotu.

4. Pieteikuma iesniedzēju (J. Jaunzema, T. Čerkovskas, V. Leitēna un G. Gailīša) konstitucionālajā sūdzībā ietvertais juridiskais pamatojums par Apstrīdētā likuma neatbilstību Satversmes 1. un 105. pantam lielā mērā tiek balstīts uz pieteikumā par Noteikumu Nr. 17 neatbilstību Satversmes 1. un 105. pantam ietverto argumentāciju. Ar pārējiem Pieteikuma iesniedzējiem, kas apstrīdēja Noteikumus Nr. 17, bija panākta vienošanās par taisnīgas atlīdzības samaksu.

Papildus tiek norādīts, ka 2005. gada 15. jūnijā Pieteikuma iesniedzēji vērsušies pie Valsts prezidentes ar lūgumu neizsludināt Apstrīdēto likumu un nodot to atpakaļ Saeimai otrreizējai caurlūkošanai. Tomēr šis lūgums nav ņemts vērā.

Pieteikuma iesniedzēji īpaši vērš Satversmes tiesas uzmanību uz faktu, ka gandrīz pusgadu, kopš viņiem nepieder atsavinātie nekustamie īpašumi, taisnīga atlīdzība tā arī neesot izmaksāta un vispārējās jurisdikcijas tiesā lietas par taisnīgas atlīdzības apmēru neesot izskatītas. Tādējādi būtiski tiekot pārkāpta Satversmes 105. panta ceturtajā teikumā ietvertā prasība pēc taisnīgas atlīdzības.

Tiesas sēdē Pieteikuma iesniedzēju pārstāve papildus norādīja, ka Apstrīdētajā likumā ietvertais regulējums, kas paredz šādas kategorijas lietas izskatīt ārpus kārtas, esot neefektīvs. Tik komplicētu jautājumu, kas saistīts ar taisnīgas atlīdzības noteikšanu, nekādā gadījumā neesot iespējams izlemt vienas tiesas sēdes laikā. Šis nenoteiktais tiesiskais stāvoklis, kad personām īpašums tiek atsavināts, bet taisnīga atlīdzība netiek izmaksāta, varot turpināties pat vairākus gadus.

Pastāvot arī liela varbūtība, ka atsavinātais nekustamais īpašums tiek novērtēts neobjektīvi, jo Apstrīdētajā likumā ietvertais termins „vietējās cenas” nekur neesot sīkāk paskaidrots.

Pieteikuma iesniedzēji secina, ka Apstrīdētais likums ir pretrunā ar Satversmes 1. un 105. pantu, un lūdz Satversmes tiesu to atzīt par spēkā neesošu no tā spēkā stāšanās brīža, t.i., no 2005. gada 29. jūnija.

5. Saeima atbildes rakstā nepiekrīt konstitucionālajā sūdzībā norādītajam. Esot jāņem vērā, ka Satversmes 105. panta ceturtais teikums nevar tikt interpretēts tikai šauri gramatiski. Tajā ietvertie vārdi „pret taisnīgu atlīdzību” paredzot arī zināmu laika sprīdi, kurā jānotiek atlīdzības izmaksai. Tas neliedzot valstij noteikt termiņus, kuros pēc likuma par attiecīgā nekustamā

īpašuma atsavināšanu pieņemšanas tiek samaksāta taisnīga atlīdzība. Šāda secinājuma pareizību apstiprinot arī Senāta 1934. gada 10. aprīļa spriedums lietā Nr. 1934/52.

Netiekot pārkāpts arī samērīguma princips, jo nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana esot vienīgi tiesisks process, kurā nekustamā īpašuma bijušajam īpašniekam tiek piešķirta virkne procesuālu garantiju. Šis process tiek piemērots tikai izņēmuma gadījumos un tikai uz atsevišķa likuma pamata. Turklāt, kad vienošanos starp bijušo īpašnieku un valsti nevar panākt, atlīdzības apmēru nosakot tiesas procesā, kurā bijušie īpašnieki esot atbrīvoti no valsts nodevas nomaksas.

Saeima uzsver, ka Apstrīdētais likums netika pieņemts tikai šim konkrētajam gadījumam. Esot jāņem vērā, ka līdz tam spēkā bijušais regulējums, kas 12 gadu laikā ticis piemērots tikai trīs reizes, nespējis operatīvi risināt sarežģītas tiesiskās attiecības, kādos rodies nekustamo īpašumu atsavināšanas gadījumos. Nepieciešamība pēc grozījumiem 1992. gada Atsavināšanas likumā radusies jau sen, savukārt LNB celtniecības plāni tikai paātrinājuši šāda likuma pieņemšanu. Esot jāņem vērā tas, ka Apstrīdētais likums pieņemts apstākļos, kad bijušas izsmeltas visas iespējas panākt saprātīgu vienošanos ar nekustamo īpašumu bijušajiem īpašniekiem. Turklāt Kultūras ministrija pat pēc lietas ierosināšanas Satversmes tiesā nepārtraukti turpinājusi vienošanās procesu, kura rezultātā noslēgtas vēl vairākas vienošanās ar īpašniekiem par taisnīgas atlīdzības izmaksu.

Neesot pamatots arī Pieteikuma iesniedzēju arguments, ka Apstrīdētais likums pārkāpj tiesiskās paļāvības principu. Saeima norāda, ka konstitucionālajā sūdzībā Pieteikuma iesniedzēji esot precīzi norādījuši gan vietu, kur LNB tikšot celta, gan arī laiku, kad tas notikšot. Tāpēc Saeima uzskata, ka Pieteikuma iesniedzēji ir zinājuši par tiem piederušo nekustamo īpašumu atsavināšanu, un šādos apstākļos atsaukšanās uz tiesiskās paļāvības principu neesot pieļaujama.

Saeima secina, ka Apstrīdētais likums nodrošina taisnīgu līdzsvaru starp bijušo īpašnieku un sabiedrības interesēm. Bijušo īpašnieku intereses šajā gadījumā neesot vērtējamas augstāk par sabiedrības interesēm, un ar Apstrīdēto likumu izdarītie grozījumi pēc būtības tikuši pieņemti attiecīgo nekustamo īpašumu īpašnieku, arī Pieteikuma iesniedzēju, interesēs.

Tiesas sēdē Saeimas pārstāvis papildus atbildes rakstā minētajam norādīja, ka Apstrīdētais likums „būtu uzskatāms par tādu it kā vispārīgo jeb jumta likumu”. Tas nemainot un nesamazinot Pieteikuma iesniedzēju tiesību apjomu, tikai „procedūras ir noregulētas daudz stingrāk un daudz precīzāk” un „Saeima ar šiem saviem likuma grozījumiem būtībā ir likumu padarījusi daudz paskaidrojošāku un daudz labāk un vieglāk piemērojamu juristiem šādā gadījumā”. Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas gadījumos esot jāņem vērā atbilstošās Civillikuma normas par īpašuma tiesību rašanos valstij un pagājušā gadsimta 30. gados pieņemtie Senāta spriedumi šajā jomā. Pieteikuma iesniedzēji esot uzklausi gan tad, kad Apstrīdētais likums izskatīts Saeimā, gan arī pēc tam, kad tas nodots Valsts prezidentei. Tāpēc esot nepamatots Pieteikuma iesniedzēju viedoklis, ka viņi nav uzklausi.

Saeimas pārstāvis uzsvēra, ka 1992. gada Atsavināšanas likumā noteiktais nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas mehānisms esot ļoti neefektīvs. Vienošanās process vairumā gadījumu neesot caurskatāms, un sabiedrība tā arī varot neuzzināt, cik dārgas un neefektīvas ir panāktās vienošanās. Apstrīdētā likuma leģitīmais mērķis esot ļaut valstij un visai sabiedrībai īstenot nozīmīgus projektus, ne tikai LNB projektu. Pie šādiem projektiem varot pieskaitīt, piemēram, Dienvidu tilta un Ziemeļu tuneļa būvniecību.

Nozīmīgi esot arī tas, ka tikai četri dzīvokļu īpašnieki iesnieguši Satversmes tiesā konstitucionālo sūdzību, norādot uz Apstrīdētā likuma neatbilstību Satversmei. Tas liecinot par to, ka viņi vienošanās procesā pirms likuma pieņemšanas nav bijuši spējīgi pietiekami skaidri formulēt savas vēlmes

attiecībā uz saņemamās atlīdzības apmēru vai arī izvirzījuši nesamērīgi augstas prasības.

Fakts, ka laikā, kamēr turpinājies nekustamā īpašuma atsavināšanas process, 1992. gada Atsavināšanas likumā tika izdarīti grozījumi, nevarot būt par argumentu tam, ka ir pārkāpts tiesiskās paļāvības princips, jo valstij esot tiesības grozīt pieņemtos normatīvos aktus.

Uzskatot, ka Apstrīdētais likums ir labi pārdomāts un dziļi izsvērts, Saeimas pārstāvis lūdz Satversmes tiesu konstitucionālo sūdzību atzīt par nepamatotu, bet Apstrīdēto likumu – par atbilstošu Satversmes 1. un 105. pantam.

6. Pieaicinātā persona – Saeimas deputāte, kultūras ministre no 2002. gada 7. novembra līdz 2004. gada 9. martam, Inguna Rībena – tiesas sēdē paskaidroja, ka, sākot pildīt kultūras ministra pienākumus, viņa uzzinājusi, ka plānotajai LNB būvniecībai nav izstrādāts pat skīču projekts un ilgstošā laikā nav uzsākta arī zemes atsavināšana tajā vietā, kur šī būvniecība plānota. Lai minēto būvniecību veicinātu, viņa esot nodrošinājusi vairāku nozīmīgu darbu veikšanu. Pirmkārt, esot aprēķināti visi šim projektam iztērētie finanšu līdzekļi. Otrkārt, esot konstatēti projekta īstenošanu traucējošie apstākļi. Konsultējoties ar dažiem saviem padomniekiem, viņa secinājusi, ka likuma grozīšana ar mērķi nodrošināt nepieciešamo nekustamo īpašumu iegūšanu, esot sliktākais iespējamais variants. Tāpēc nolemts to nedarīt.

Savukārt tad, kad Noteikumi Nr. 17 nonākuši Saeimā, Izglītības, kultūras un zinātnes komisija ar tiem neesot iepazīstināta. No atsevišķu kolēģu teiktā I. Rībena sapratusi, ka šie noteikumi esot paredzēti tikai tam nolūkam, lai nepieciešamos nekustamos īpašumus varētu atsavināt LNB būvniecības vajadzībām. Bez tam viņai, Saeimas deputātei, neesot bijuši zināmi taisnīgas atlīdzības noteikšanas kritēriji.

Atbildot uz tiesas jautājumu par detālplānojuma nepieciešamību, I. Rībena norādīja: „[...] viss sākas ar detālplānojumu, un tikai pēc tam mēs jau kādu objektu vispār varam ievietot.”

7. Pieaicinātā persona – kultūras ministre Helēna Demakova – tiesas sēdē norādīja, ka visu atjaunotās Latvijas Republikas valdību deklarācijās esot uzsvērta jaunas LNB nepieciešamība. Turklāt jau 1968. gadā Rīgas pilsētas ģenerālplānā norādīta vieta bibliotēkas celtniecībai. Savukārt 1988. gadā esot pieņemts lēmums par konkrēto LNB celtniecības vietu.

H. Demakova uzsvēra, ka 1999. gadā UNESCO pieņēma rezolūciju par atbalstu LNB celtniecībai pēc ievērojamā arhitekta Gunāra Birkerta projekta. Balstoties uz šo rezolūciju un ņemot vērā arhitekta viedokli, likumā „Par Nacionālās bibliotēkas celtniecību” esot noteikta LNB iespējamā atrašanās vieta.

Runājot par jaunās LNB nepieciešamību, H. Demakova norādīja, ka 67 procenti iedzīvotāju atbalstot LNB būvniecību. Turklāt celtniecības procesa aizkavēšana būtiski ietekmējot LNB celtniecības izmaksas. Vilcināšanās neesot pieļaujama, valstij vajadzētu būt tiesībām rīkoties ar šo vietu – sakārtot būvlaukumu, veikt demontāžu un sākt celtniecību. Šā procesa kavēšana ar ieilgušajiem tiesvedības procesiem varot būtiski kaitēt valsts interesēm, tāpēc valstij vajadzētu būt zināmai rīcības brīvībai.

Atbildot uz Satversmes tiesas jautājumu par Noteikumu Nr. 17. izdošanas nepieciešamību, H. Demakova uzsvēra, ka 2003. gadā par „lielu nodokļu maksātāju naudu” izstrādātajā kāda advokātu biroja pētījumā (atzinumā) esot bijusi izanalizēta tikai esošā situācija, tas neesot bijis atbilstošs ne valsts, ne sabiedrības interesēm, jo neesot ietvēris konkrētu risinājumu attiecībā uz to, kā valstij vajadzētu rīkoties, lai tā varētu iegūt nepieciešamos nekustamos īpašumus. Taču šie īpašumi ārkārtīgi strauji sadārdzinājušies, tāpēc Kultūras ministrija bijusi spiesta pirkt „jaunu ārpakalpojumu”, kas norādītu konkrētu risinājumu. Pēc tā tad arī ministrija esot vadījies. LNB būvniecības

process esot bijis ļoti novilcināts, kā arī nav bijis garantiju, ka Saeima nepieciešamo regulējumu ātri pieņems.

H. Demakova uzskata, ka detālplānojums teritorijai, kurā paredzēta LNB būvniecība, noteikti ir nepieciešams, un pauda pārliecību, ka tas tikšot izstrādāts līdz ēkas būvniecības uzsākšanai.

8. Pieaicinātā persona – Saeimas deputāts, Saeimas Juridiskās komisijas vadītājs Mareks Segliņš – norādīja, ka neesot pamatots apgalvojums par to, ka likumprojekts „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” pieņemts lielā steigā un bez pienācīgas ieinteresēto personu uzklauššanas. Tieši pretēji, deputātiem esot izdalītas Pieteikuma iesniedzēju pārstāves vēstules kopijas.

M. Segliņš uzsvēra, ka tieši viņš Saeimas Juridiskajā komisijā esot ierosinājis izdarīt grozījumus Civilprocesa likumā. Šo grozījumu mērķis esot bijis panākt, lai lietas, kurās tiek izlemts jautājums par taisnīgas atlīdzības noteikšanu nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas gadījumā, tiktu ātrāk izskatītas vispārējās jurisdikcijas tiesās. Šādi grozījumi bijuši nepieciešami, jo apgabaltiesas spriedums varot tikt pieņemts pat divu gadu laikā pēc apelācijas sūdzības iesniegšanas. Šāda regulējuma mērķis esot rūpēties par nekustamā īpašuma bijušajiem īpašniekiem gadījumā, kad valsts nav spējusi sarunu ceļā panākt vienošanos par taisnīgas atlīdzības apmēru.

Vienlaikus M. Segliņš, norādot uz Apstrīdētā likuma pieņemšanas nepieciešamību, uzsvēra, ka „valstij ir tiesības kļūt mazliet agresīvākai” [...] „valstij pietrūkst šī spēka un pietrūkst iespēju agresīvāk virzīties tādos svarīgos jautājumos”, piemēram, risinot tiesiskās problēmas saistībā ar jaunu valstiski nozīmīgu ceļu būvniecību.

Atbildot uz Satversmes tiesas jautājumu par to, kāpēc Apstrīdētajā likumā, līdzīgi kā Noteikumos Nr.17, netika paredzēta iespēja bijušos

īpašniekus atbrīvojot no tiesas izdevumu samaksas, M. Segliņš norādīja, ka par šo jautājumu komisijas sēdē neesot spriests. Tomēr tas esot turpmāk jāapsver. Tāpat, iespējams, būtu nepieciešams grozīt Civilprocesa likumā pastāvošo regulējumu, lai nodrošinātu to, ka lietas par taisnīgas atlīdzības noteikšanu tiek ātrāk iztiesātas.

9. Pieaicinātā persona – finanšu ministrs, Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanas uzraudzības padomes (turpmāk – Uzraudzības padome) priekšsēdētājs Oskars Spurdziņš – pauda viedokli, ka, ņemot vērā Kultūras ministrijas veiktos atsavināšanai paredzēto nekustamo īpašumu novērtējumus, piedāvāt par tiem nekustamā īpašuma tirgus vērtībai atbilstošu atlīdzību, esot taisnīgi.

Viņš tiesas sēdē norādīja, ka Uzraudzības padome 2004. gada 16. jūnija sēdē pieņēmusi lēmumu uzdot Kultūras ministrijai veikt visu ar LNB projekta īstenošanu saistīto nekustamo īpašumu kontrolvērtējumu. Šajā pašā sēdē Kultūras ministrijai esot uzdots arī apstiprināt zemāko cenu sarunu vešanai par nekustamā īpašuma atsavināšanu.

Savukārt Uzraudzības padomes 2005. gada 23. februāra sēdē esot nolemts, ka bijušajiem nekustamā īpašuma īpašniekiem piedāvājamās taisnīgās atlīdzības lielums aprēķināms kā vidējā aritmētiskā vērtība no visiem Kultūras ministrijas rīcībā esošajiem nekustamā īpašuma novērtējumiem. Šajā sēdē esot formulēti konkrētas atlīdzības apjomi, kā arī dota atļauja Kultūras ministrijai mainīt šīs atlīdzības summas 10 procentu robežās.

Taču Uzraudzības padome 2005. gada 20. aprīļa sēdē nolēmusi atļaut Kultūras ministrijai piedāvāt atšķirīgu atlīdzību par konkrētiem nekustamajiem īpašumiem, dažiem no tiem pat palielinot sākotnēji piedāvāto atlīdzības apjomu.

Savukārt 2005. gada 27. aprīļa sēdē Uzraudzības padome nolēmusi atļaut Kultūras ministrijai vērsties tiesā pret tām personām, ar kurām nav

panākta vienošanās par atlīdzības noteikšanu, kā arī tika nolemts turpināt sarunas ar atsevišķiem bijušajiem īpašniekiem par atlīdzības noteikšanu.

O. Spurdziņš norādīja, ka Uzraudzības padome neīsteno projektu, bet tikai uzrauga projekta īstenošanu. Tātad Uzraudzības padome nevarot būt tā institūcija, kurā notiek viedokļu saskaņošana. Turklāt arī Ministru kabinets tai nav deleģējis šādus pienākumus. Uzraudzības padome tikai akceptējot atsevišķus piedāvātos principus, vadoties pēc kuriem Kultūras ministrijai tiek dotas tiesības rīkoties konkrētā projekta ietvaros. Kultūras ministrija esot piedāvājusi metodiku taisnīgas atlīdzības summas noteikšanai, un Uzraudzības padome to esot akceptējusi. O. Spurdziņš uzsvēra, ka Uzraudzības padome tikai pārraudzījusi, atbalstījusi un akceptējusi Kultūras ministrijas piedāvāto rīcību.

10. Liecinieks – Kultūras ministrijas valsts sekretārs Daniels Pavļuts – paskaidroja, ka atbilstoši Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanas likumam Kultūras ministrija ir šā projekta pasūtītājs. Viņš kā ministrijas administratīvais vadītājs esot piedalījies projekta realizēšanā. Viens no Apstrīdētā likuma leģitīmajiem mērķiem esot LNB projekta īstenošana, tomēr to nevarot atzīt par vienīgo Apstrīdētā likuma leģitīmo mērķi.

Esot jāņem vērā tas, ka LNB projekts tika uzsākts jau 1968. gadā un toreizējā Rīgas pilsētas ģenerālplānā tā īstenošanai bija paredzēta konkrēta vieta. Savukārt Kultūras ministrija, izvērtējot tiesisko situāciju, esot secinājusi, ka daudzi tiesību akti ir savstarpēji pretrunīgi. Īpaši nozīmīga kolīzija esot izveidojusies starp Būvniecības likuma un 1992. gada Atsavināšanas likuma normām. Proti, Būvniecības likums neļauj īstenot būvniecības ieceri, kamēr pasūtītājam nepieder apbūvei paredzētais nekustamais īpašums. Tādējādi Apstrīdētajā likumā nācies novērst tajā pastāvošo pretrunu ar Būvniecības likumu, jo pretējā gadījumā LNB projekta īstenošana tiktu aizkavēta.

Apstrīdētā likuma izstrādāšanas gaitā esot notikušas sarunas ar citu ministriju pārstāvjiem, kuri arī norādījuši uz to, ka 1992. gada Atsavināšanas

likums neļauj valstiski svarīgas intereses īstenot pārskatāmā laikā. Piemēram, 2005. gadā esot uzsākta Eiropas Savienības struktūrfondu apguve, un šo fondu finansējums bieži tiek novirzīts valstij svarīgiem infrastruktūras uzlabojumiem, kad nepieciešams lemt par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu. Jaunā situācija savādāk definējot līdzsvaru starp privātīpašnieku un sabiedrības interesēm, tādēļ Kultūras ministrija izstrādājusi minētos grozījumus.

Taisnīgas atlīdzības apmēra noteikšanas kritērijus esot ieteikusi kompetenta nevalstiskā organizācija – Latvijas Īpašumu vērtētāju asociācija. Kultūras ministrija nekādā veidā nevarot uzņemt atbildību par dažādu nekustamā īpašuma vērtējumu atšķirībām, jo tos izstrādājuši neatkarīgi nekustamo īpašumu vērtētāji un attiecīgais nekustamo īpašumu novērtējums esot viņu ētikas jautājums.

Secinājumu daļa

11. Ņemot vērā to, ka šajā lietā Satversmes tiesai tiek lūgts atzīt par spēkā neesošiem divus normatīvos aktus, vispirms tiks izvērtēta Noteikumu Nr. 17, bet pēc tam – Apstrīdētā likuma atbilstība Satversmei.

Minētos noteikumus Ministru kabinets izdevis Satversmes 81. panta kārtībā. Tiesību normas pieņemšanas kārtības ievērošana ir tiesību normas spēkā esamības priekšnoteikums. Tāpēc vispirms ir jāizvērtē, vai šī kārtība ir ievērota (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-03-0306 10. punkta 4. apakšpunktu*). Proti, nepieciešams izvērtēt, vai Ministru kabinets bija tiesīgs Noteikumus Nr. 17 izdot Satversmes 81. panta kārtībā un vai šādu noteikumu izdošanas procedūra ir ievērota.

12. Satversmes 1. pantā ietvertais varas dalīšanas princips un Satversmes 64. pants noteic, ka likumdošanas tiesības, proti, tiesības kādu

jautājumu noregulēt ar likumu, pieder Saeimai un tautai (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-03-0306 6. punktu*). Likumdošanas tiesības īstenojamas, ņemot vērā valsts varas dalīšanas principu, kas izpaužas valsts varas sadalījumā likumdošanas, izpildu un tiesu varā, ko īsteno autonomas valsts institūcijas.

Satversme, piešķirot likumdošanas tiesības Saeimai un Latvijas pilsoņu kopumam, pieļauj arī izņēmumu no šā principa. Proti, Satversmes 81. pants piešķir izpildvarai – Ministru kabinetam – ārkārtas pilnvaras izdot noteikumus ar likuma spēku, tostarp grozot arī spēkā esošos likumus. Tomēr šādas Ministru kabinetam piešķirtās tiesības ir izņēmums no Satversmes 64. pantā noteiktā likumdošanas tiesību sadalījuma, un šīs tiesības kā tādas ir interpretējamas un izmantojamas maksimāli šauri.

Konstitucionālo tiesu praksē atzīts, ka likumdošanas tiesību deleģēšanai ir jābūt leģitīmai, proti, balstītai uz attiecīgiem valsts konstitūcijas noteikumiem. Ja konstitūcija šādu deleģēšanu pieļauj, tajā tiek noteikti arī attiecīgi likumdošanas tiesību izmantošanas ierobežojumi (*sk. Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 1995. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. 16/98 konstatējošās daļas 1. punktu*).

Satversmes 81. panta mērķis ir nevis radīt patstāvīgu likumdošanas tiesību īstenošanu līdzās Satversmes 64. pantā noteiktajiem subjektiem, bet gan noteikt likumdevēja aizvietotāju, kas spētu operatīvi un efektīvi reaģēt ārkārtas situācijās. Tas nodrošinātu nepieciešamo lēmumu pieņemšanu likumdošanas ceļā arī tādos apstākļos, kad Saeimas un Latvijas pilsoņu kopuma iespējas īstenot likumdošanas tiesības ir kavētas vai būtiski apgrūtinātas. No vienas puses, šāda Ministru kabinetam piešķirtā kompetence ļauj izpildvarai īstenot savas funkcijas ārkārtas apstākļos, tomēr, no otras puses, pastāv nopietns risks izjaukt varu līdzsvaru par labu tieši izpildvarai.

Jau 1921. gada 9. novembrī Satversmes sapulces sēdē Satversmes izstrādāšanas komisijas loceklis Arveds Bergs norādīja, ka šādu valdības likumdošanas tiesību galvenais uzdevums būtu pēckara pārejas periodā radīt

likumus, kas „katrā ziņā mūsu dzīvē vairāk piemēroti, nekā Krievijas likumi” (*sk. Latvijas Republikas Satversmes sapulces stenogrammas. Rīga, 1921, 20. burtnīca, 1869. lpp.*). Arī Satversmes izstrādāšanas komisijas priekšsēdētājs Marģers Skujenieks, referējot par Satversmes 81. panta nepieciešamību, norādīja, ka „mūsu valsts ir jauna, neizstrādāta, kurai nepieciešama paātrināta likumdošana, un katram skaidri saprotams, ka kolēģija, kura sastāvēs no 10 cilvēkiem, var ātrāk strādāt, nekā sapulce, kura sastāvēs no 100 cilvēkiem” (*sk. Latvijas Republikas Satversmes sapulces stenogrammas. Rīga, 1921, 20. burtnīca, 1874. lpp.*). Tādējādi Ministru kabinets, kas izdod noteikumus Satversmes 81. panta kārtībā, atzīstams tikai par likumdevēja (Saeimas un Latvijas pilsoņu kopuma) aizstājēju, kuram šādas tiesības rodas sevišķos apstākļos.

13. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka „kompetence izdot attiecīgu tiesību normu ir priekšnoteikums, lai attiecīgais akts būtu likumīgs un piemērojams” [*Satversmes tiesas 1999. gada 9. jūlija sprieduma lietā Nr. 04-03(99) secinājumu daļas 3. punkts*]. Vērtējot Noteikumu Nr. 17 atbilstību Satversmes 1. un 105. pantam, jāņem vērā, ka valsts pamatlikums – Satversme – ir vienots veselums, tajā ietvertās tiesību normas ir savstarpēji cieši saistītas. Lai pilnīgāk un objektīvāk spētu noskaidrot minēto normu saturu, tās interpretējamās kopsakarā ar citām Satversmes normām (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 2. punktu*). Satversme kā vienots veselums Ministru kabinetam nosaka arī vairākus ierobežojumus, kas tam jāievēro, Satversmes 81. panta kārtībā izdodot noteikumus ar likuma spēku.

13.1. Par šādu procesuālu ierobežojumu atzīstams noteikts laika periods, kad Ministru kabinets ir tiesīgs izdot noteikumus Satversmes 81. panta kārtībā. Protī, tie izdodami vienīgi Saeimas sesiju starplaikā. Turklāt minētie noteikumi jāiesniedz Saeimai ne vēlāk kā trīs dienas pēc Saeimas nākamās sesijas atklāšanas, citādi tie zaudē spēku.

13.2. Pie kompetences ierobežojumiem pieskaitāms arī to **jautājumu loks**, kurus Ministru kabinets nav tiesīgs izlemt Satversmes 81. panta kārtībā. Ar šādā kārtībā izdotajiem noteikumiem nevar grozīt Saeimas vēlēšanu likumu, tiesu iekārtas un procesa likumus, budžetu un budžeta tiesības, kā arī pastāvošās Saeimas laikā pieņemtos likumus, turklāt šie noteikumi nevar attiekties uz amnestiju, valsts nodokļiem, muitām un aizņēmumiem.

Bez tam Satversmes 81. pantā nav uzskaitīti visi jautājumi, par kuriem Ministru kabinets nav tiesīgs lemt šā panta kārtībā, jo atsevišķos gadījumos pati Satversme izslēdz Ministru kabineta tiesības īstenot kādu Saeimas likumdošanas tiesību. Piemēram, Satversmes 67. pants paredz tikai Saeimas tiesības lemt par valsts bruņoto spēku lielumu miera laikā, bet Satversmes 68. pants tikai Saeimai ļauj lemt par tādu starptautisko līgumu apstiprināšanu, kas nokārto likumdošanas ceļā izšķiramos jautājumus. Satversmes 81. panta kārtībā nav grozāmi arī likumi, kuru pieņemšanai Satversme īpaši pilnvaro Saeimu un Latvijas pilsoņu kopumu. Piemēram, tikai likumdevējs ir pilnvarots „īpašā likumā” lemt par Valsts prezidentam piešķiramo apžēlošanas tiesību apjomu un īstenošanas kārtību (Satversmes 45. pants), „sevišķā likumā” – par Valsts kontroles kompetenci (Satversmes 88. pants) un „uz atsevišķa likuma pamata” – par īpašuma piespiedu atsavināšanu sabiedrības vajadzībām (Satversmes 105. pants).

13.3. Noteikumus Satversmes 81. panta kārtībā Ministru kabinets ir tiesīgs izdot vienīgi tad, ja to prasa **neatliekama vajadzība**.

14. Ja kāds ierobežojums tiek pārkāpts, šādi Ministru kabineta noteikumi uzskatāmi par antikonstitucionāliem un spēkā neesošiem [*sk. Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija sprieduma lietā Nr. 04-01(97) 1. punktu*]. Jāņem vērā tas, ka šā sprieduma 13. punkta 2. un 3. apakšpunktā minētie kompetences ierobežojumi ir vienlīdz svarīgi un to pārkāpšana noved pie minēto noteikumu spēkā neesamības no to izdošanas brīža. „Ja viņi [Satversmes 81. panta kārtībā izdotie Ministru kabineta noteikumi] izdoti bez

neatliekamas vajadzības vai ar atzīmēto materiālo ierobežojumu pārkāpšanu (ko var konstatēt Saeima līdz ko Ministru kabineta izdotie noteikumi viņai iesniegti), tad viņi, kā pretkonstitucionāli, ieskatāmi kā neesoši no paša viņu izdošanas momenta” (*Dišlers K. Latvijas valsts varas organi un viņu funkcijas. Rīga, Tieslietu Ministrijas Vēstneša izdevums, 1925, 120. lpp.*).

15. Lai konstatētu, vai Noteikumi Nr. 17 ir tiesiski, nepieciešams pārbaudīt, vai šajā gadījumā Ministru kabinets rīkojies savas kompetences ietvaros, proti, ievērojis visus Satversmes 81. pantā paredzēto tiesību izmantošanas ierobežojumus.

Jāņem vērā tas, ka Noteikumi Nr. 17 tika izdoti 2005. gada 11. janvārī. Saeimas rudens sesija tika slēgta 2004. gada 22. decembrī, uz nākamo sesiju Saeima sanāca 2005. gada 14. janvārī, un tajā pašā dienā minētie noteikumi tika iesniegti Saeimai. Nav šaubu par to, ka Noteikumu Nr. 17 izdošanas procedūra atbilst šā sprieduma 13. punkta 1. apakšpunktā minētajam kritērijam, proti, Ministru kabinets Noteikumus Nr. 17 ir izdevis Saeimas sesiju starplaikā un tie iesniegti Saeimā ne vēlāk kā trīs dienas pēc Saeimas nākamās sesijas atklāšanas.

Vērtējot Noteikumus Nr. 17 ietverto tiesību normu atbilstību šā sprieduma 13. punkta 2. apakšpunktā minētajam kritērijam, nepieciešams noskaidrot, vai šo noteikumu regulēšanas priekšmets neskar kādu jomu, kura atbilstoši Satversmes 81. pantam ir pilnībā izslēgta no Ministru kabineta kompetences. Šajā gadījumā jāņem vērā, ka **„šādi noteikumi nevar grozīt tiesu iekārtas un procesa likumus”**.

Vairākos Valsts kancelejas Juridiskā departamenta atzinumos (*sk. piemēram, lietas 2. sēj. 174. un 175. lpp., 178. lpp. un 188. lpp.*) izteikts viedoklis, ka Noteikumus Nr. 17 ietvertas normas, kas regulē kārtību, kādā tiesas ceļā izskatāmi strīdi par taisnīgas atlīdzības lieluma noteikšanu, un kārtību, kādā institūcijas vai bijušie īpašnieki atbrīvojami no tiesas izdevumu samaksas, kā arī nosaka tiesas pienākumu pieaicināt ekspertus atsavinātā

nekustamā īpašuma novērtēšanai un personas, kuras tiesai ir pienākums pieaicināt lietā. Noteikumi Nr. 17 noteic arī kārtību, kādā tiek pieņemts tiesas lēmums par ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā. Tātad tie groza 1992. gada Atsavināšanas likumā noteikto kārtību, kādā tiesa izskata lietas, ja nav panākta vienošanās par atlīdzības lielumu.

Līdz ar to Ministru kabinets, izdodot Noteikumus Nr. 17, tajos ir ietvēris normas, kas regulē virkni civilprocesuālu jautājumu. „Šo procesuālo tiesību gandrīz vienīgais avots ir likums, kas nosaka tiesāšanās kārtību (*ordo iudicii*). Latvijas Republikas Satversmes 81. pants, dodot tiesības Ministru kabinetam starpsesiju laikā, ja neatliekama vajadzība to prasa, izdot noteikumus ar likumu spēku, – tanī pašā laikā kategoriski aizliedz šādu noteikumu ceļā izdot vai grozīt tiesu procesa likumus” (*Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933, 111. – 112. lpp.*).

16. Lai arī Ministru kabinets nav tieši grozījis Civilprocesa likumu, tomēr nepieciešams ņemt vērā to, ka visas civilprocesuālās normas nav apkopotas tikai Civilprocesa likumā. Civilprocesuālajā regulējumā ietilpst pilnīgi visas spēkā esošās civilprocesuālās tiesību normas neatkarīgi no tiesību avota, kurā tās atrodamas. Turpretim Civilprocesa likumā apvienota lielākā daļa civilprocesuālo normu, tomēr ne visas šīs normas.

Satversmes tiesa jau ir atzinusi, ka, piemēram, arī Administratīvā procesa likums nav izsmeļošs un tajā nav apkopotas visas administratīvo procesu tiesā regulējošās tiesību normas (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. janvāra sprieduma lietā Nr. 2005-16-01 14. punktu*). Tādējādi secināms, ka Satversmes 81. pantā minētie „tiesu iekārtas un procesa likumi” nav saprotami tikai šauri gramatiski kā, piemēram, Kriminālprocesa likums, Civilprocesa likums vai Administratīvā procesa likums. Ar „tiesu iekārtas un procesa likumiem” ir saprotamas visas tās normas, kas nosaka konkrētās tiesvedības procesuālo kārtību vai kas var būt par pamatu tiesisko attiecību subjektu darbībai, tiem īstenojot savas procesuālās tiesības vai izpildot procesuālos

pienākumus. Piemēram, atsevišķas procesuālās normas ietvertas gan Civillikumā un Darba likumā, gan Prokuratūras likumā un Latvijas Republikas advokatūras likumā (*sk.: Civilprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums. Prof. K. Torgāna un M. Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga, 2001, 11. lpp.*).

Tādējādi secināms, ka pretēji Satversmes 81. pantam Noteikumi Nr. 17 groza „tiesu iekārtas un procesa likumus”.

17. Vērtējot Noteikumu Nr. 17 atbilstību „neatliekamai vajadzībai”, Satversmes tiesa nepiekrīt tiesas sēdē Ministru kabineta pārstāvja paustajam viedoklim, ka Satversmes tiesa neesot tiesīga pārbaudīt Noteikumu Nr. 17 atbilstību minētajam kritērijam, jo „neatliekamu vajadzību” politiski izvērtēt varot tikai pats Ministru kabinets.

Pirmkārt, nepieciešams ņemt vērā to, ka Satversmes normu saturu noteiktā apjomā vienmēr ir iespējams vērtēt arī no tiesību viedokļa. Nav šaubu par to, ka tiesības un politika pamatlikumā ir cieši saistīti jēdzieni, jo tiesiskā valstī politika nevar būt pilnīgi brīva no tiesībām un arī likumdevēju varu un izpildvaru saista Satversmes prasības. Tiesiskā valstī Satversmes galvenais uzdevums ir nodrošināt to, ka demokrātiski izveidotām institūcijām piešķirtā valsts vara kļūst saistoša tikai tad, kad tā izteikta tiesību veidā. Tādējādi Satversme aizsargā personu tiesības, jo nodrošina gan to, ka prasība pēc veicamās darbības tiesiskuma ir saistoša visiem valsts varas atzariem, gan arī to, ka valsts vara netiek izmantota ļaunprātīgi.

Otrkārt, jāievēro, ka Satversme pēc savas būtības ir īss, lakonisks, tomēr komplicēts dokuments. Proti, neviena Satversmes norma vai tās daļa nevar tikt uzskatīta par lieku, jo šāda izpratne sagrautu Satversmes iekšējo loģisko struktūru. Satversmes izstrādāšanas komisijas priekšsēdētājs Marģers Skujenieks, referējot par Latvijas Republikas Satversmes projektu pirmajā lasījumā, uzsvēra: „[...] katra abstrakta definīcija un katra plašāka frāžaina formula var izsaukt pārpratumus. To var uzskatīt par nepilnīgu, pret

atsevišķām tēzēm var celt iebildumus. Lai šādu pārpratumu nebūtu, lai iebildumi netiktu celti, Satversmes komisija vienojās par to, ka Satversmes likumā ļoti noteiktā veidā atsevišķos pantos izteicamas noteiktas domas. [...] Šis lietišķais raksturs Satversmes projektā, pēc manām domām, ir uzskatāms par šī projekta pozitīvo īpašību” (sk. *Latvijas Republikas Satversmes sapulces stenogrammas. Rīga, 1921, 14. burtnīca, 1309. lpp.*). Satversmes 81. pantā ir lietots jēdziens „ja neatliekama vajadzība to prasa”, tātad Satversmes sapulce šim jēdzienam piešķīrusi noteiktu saturu, kurš ņemams vērā, izvērtējot, vai Ministru kabinets bijis tiesīgs izdot noteikumus ar likuma spēku.

Līdz ar to Satversmes tiesa ir tiesīga lemt, vai, izdodot Noteikumus Nr. 17, Satversmes 81. pantā ietvertais priekšnoteikums – „ja neatliekama vajadzība to prasa” – ir ievērots.

18. Lietas materiālos ir vairākas atšķirīgas anotācijas par Noteikumu Nr. 17 pieņemšanas nepieciešamību. Redzams, ka deviņu dienu laikā vairākkārt mainījies neatliekamas vajadzības pamatojums. Tam tiek minēti dažādi iemesli. Piemēram, 2004. gada 29. decembra anotācijā (sk. *lietas 2. sēj. 160. – 164. lpp.*) kā galvenais iemesls tiek minēts tiesvedības procesa ilgums un būvniecības projekta aizkavēšanās iespēja, kā arī tas, ka likums nenosakot kārtību, kādā atbildīgā institūcija pārņem atsavināto nekustamo īpašumu valdījumā. Savukārt 2005. gada 6. janvāra anotācijā (sk. *lietas 2. sēj. 190. – 195. lpp.*) minētas arī atsevišķu indivīdu spekulatīvās intereses, racionāla budžeta izmantošana, neskaidrības spēkā esošajā tiesiskajā regulējumā, kas noteic nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, ir norādes arī uz spēkā esošā likuma reto piemērošanu un likumā neregulētajiem jautājumiem, kas neļaujot īstenot Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanas likuma 1. panta trešo daļu. Anotācijā arī norādīts, ka spēkā esošais likums nenosaka brīdi, ar kuru atsavināto dzīvojamo māju bijušie īpašnieki un viņu ģimenes locekļi zaudē tiesības lietot nekustamo īpašumu. Vēlāk, precizējot jautājumu par patiesajiem Noteikumu Nr. 17

pieņemšanas neatliekamās vajadzības iemesliem, Ministru kabinets paskaidrojis, ka „galīgie neatliekamas vajadzības iemesli” norādīti 2005. gada 6. janvāra anotācijā (*sk. lietas 3. sēj. 204. lpp.*) un tie tad arī kalpojuši par pamatu Noteikumu Nr. 17 izdošanai.

19. Vērtējot, vai apstākļus, kuros tika izdoti Noteikumi Nr. 17, iespējams atzīt par „neatliekamu vajadzību”, Satversmes tiesa vispirms ņem vērā Ministru kabineta 1995. gada 27. jūlija rīkojuma Nr. 416 (*sk.: Latvijas Vēstnesis, 1995. gada 2. augusts, Nr. 114*) 3. punktā noteikto. Šis punkts uzliek par pienākumu Kultūras ministrijai kopīgi ar Valsts īpašuma fondu un Rīgas Domi veikt nepieciešamās darbības LNB būvniecībai nepieciešamo zemes gabalu (kvartālos starp Kuģu, Mūkusalas, Akmeņu un Valguma ielu un Uzvaras bulvāri) pārņemšanai valsts īpašumā.

Lai gan LNB būvniecībai konkrēta vieta tika noteikta jau daudzus gadus pirms Apstrīdētā likuma pieņemšanas, joprojām nav uzsākta pat detālplānojuma izstrādāšana attiecīgajai teritorijai. Tieši detālplānojums ir atzīstams par vienu no galvenajiem instrumentiem, kas nodrošina to, ka attiecīgās teritorijas izmantošanā sabiedrības un valsts intereses tiek noteiktā kārtībā saskaņotas ar konkrētu nekustamo īpašumu īpašnieku, arī Pieteikuma iesniedzēju, interesēm.

Vairāk nekā deviņus gadus pirms Noteikumu Nr. 17 izdošanas Kultūras ministrijai un citām valsts pārvaldes iestādēm tika uzlikts par pienākumu nodrošināt LNB būvniecībai nepieciešamo nekustamo īpašumu pārņemšanu valsts īpašumā. Taču pretēji tam, kā liecina lietā esošie dokumenti, uz zemi, kur bija paredzēta LNB celtniecība, tika atjaunotas īpašuma tiesības, bet daudzdzīvokļu mājas Uzvaras bulvārī 2 un Kuģu ielā 8/10 tika nodotas privatizācijai.

Lai gan 2002. gada 13. jūnijā pieņemtā Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanas likuma 4. panta otrā daļa un 2003. gada 8. maijā pieņemtā tāda paša nosaukuma likuma 4. panta otrā daļa paredzēja, ka LNB vajadzībām

nepieciešamo zemi, kā arī uz tās esošo ēku atsavināšanu valsts vajadzībām veic likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” (t.i., 1992. gada Atsavināšanas likumā) noteiktajā kārtībā, pirms Noteikumu Nr. 17 izdošanas netika apsvērta iespēja grozīt spēkā esošo nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas kārtību. Šī kārtība, izdodot Noteikumus Nr. 17, tika grozīta tikai pēc tam, kad Pieteikuma iesniedzēji 2004. gada otrajā pusē, veicot saraksti ar Kultūras ministriju, paziņoja, ka nav apmierināti ar tās piedāvāto atsavināmā nekustamā īpašuma cenu.

20. Ņemot vērā minētos apstākļus, secināms, ka Noteikumu Nr. 17 izdošanu nav prasījusi neatliekama vajadzība, Ministru kabinets nav ievērojis Satversmes 81. pantā noteiktos kompetences ierobežojumus un ir rīkojies *ultra vires*, t.i., pārkāpjot savas kompetences robežas.

Konstatējot Noteikumu Nr. 17 neatbilstību Satversmes 81. pantam, nav nepieciešams papildus izvērtēt to atbilstību Satversmes 1. un 105. pantam.

21. Satversmes 105. pants noteic:

„Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.”

Šis pants paredz, no vienas puses, valsts pienākumu veicināt un atbalstīt īpašuma tiesības, proti, pieņemt tādus likumus, kas nodrošinātu šo tiesību aizsardzību, taču no otras puses – valstij ir arī tiesības noteiktā apjomā un kārtībā iejaukties īpašuma tiesību izmantošanā.

21.1. Vērtējot Apstrīdētā likuma atbilstību Satversmes 105. pantam, visupirms jāņem vērā, ka minēto Satversmes pantu nedrīkst analizēt atrauti no Satversmes 1. panta, jo Satversme ir vienots veselums, tajā ietvertās tiesību normas ir savstarpēji cieši saistītas. Lai pilnīgāk un objektīvāk spētu noskaidrot

minēto normu saturu, tās interpretējamās kopsakarā ar citām Satversmes normām (*sk. šā sprieduma 13. punktu*).

21.2. Atbilstoši Satversmes 89. pantam „valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem”. No šā panta redzams, ka likumdevēja mērķis ir bijis panākt Satversmē ietvertu un starptautisko cilvēktiesību normu savstarpēju harmoniju (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003-04-01 secinājumu daļas 1. punktu un 2005. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-10-01 7. punkta 1. apakšpunktu*). Interpretējot Satversmi un Latvijas starptautiskās saistības, jāmeklē risinājums, kas nodrošinātu to harmoniju, nevis pretnostatījumu (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 5. punktu*).

21.3. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECK) Pirmā protokola 1. pants paredz:

„Jebkurai fiziskajai vai juridiskajai personai ir tiesības uz īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot gadījumus, kad tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem.

Minētie nosacījumi nekādā veidā nedrīkst ierobežot valsts tiesības izdot tādus likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu, vai sodu samaksu.”

Interpretējot minēto pantu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) ir secinājusi, ka tas ietver trīs dažādus nosacījumus:

pirmkārt, panta pirmais teikums paredz tiesības netraucēti baudīt īpašumtiesības;

otrkārt, panta otrais teikums aizliedz patvaļīgi atņemt īpašumu un paredz īpašuma atņemšanas nosacījumus, un,

treškārt, panta otrajā daļā atzīts, ka valstij ir tiesības kontrolēt īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm [sk., piemēram: *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, judgment of 23 September 1982, Series A no. 52, p. 24, para. 61; *Iatridis v. Greece* [GC], no. 31107/96, para. 55, ECHR 1999-II; *Beyeler v. Italy* [GC], no. 33202/96, para. 100, ECHR 2000-I].

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 105. panta saturs ir līdzīgs ECK Pirmā protokola 1. panta saturam (sk. *Satversmes tiesas 2002. gada 20. maija sprieduma lietā Nr. 2002-01-03 secinājumu daļu*).

21.4. Īpašumtiesību sevišķo svarīgumu ir atzinusi arī Eiropas Kopienu Pirmās instances tiesa, kas savā praksē pēdējā laikā īpašumtiesību patvaļīgas atņemšanas aizliegumam ir piešķīrusi *ius cogens* normas statusu, atzīstot, ka patvaļīga īpašumtiesību atņemšana ir pretrunā ar *ius cogens* normām (sk.: *T-306/01 Ahmed Ali Yusuf and Al Barakaat International Foundation v. Council of the European Union and Commission of the European Communities* [2005]. <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62001A0306:EN:HTML>, para. 293).

22. Līdzīgi kā ECK Pirmā protokola 1. pants, arī Satversmes 105. pants paredz valstij tiesības ne tikai regulēt un kontrolēt īpašuma izmantošanu, bet arī noteiktos gadījumos īpašumtiesības atņemt *de jure*. Tomēr šāda īpašuma atņemšana nekādā gadījumā nedrīkst būt patvaļīga. Satversmes 105. panta ceturtais teikums ietver trīs nosacījumus, kuru esamība attaisno īpašuma atņemšanu: 1) īpašumu piespiedu kārtā drīkst atsavināt tikai sabiedrības vajadzībām; 2) tas pieļaujams izņēmuma gadījumā uz atsevišķa likuma pamata; 3) īpašums tiek atsavināts pret taisnīgu atlīdzību.

22.1. 1923. gada likumā „Par nekustamas mantas piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām”, 1992. gada Atsavināšanas likumā, kā arī Apstrīdētajā likumā likumdevējs *expressis verbis* nav precizējis jēdzienu „valsts vai sabiedrības vajadzības”, nedz arī devis tam kaut vai vispārīgu

skaidrojumu. Ņemot vērā, ka katras tiesību normas rašanās vēsturiskie apstākļi ir specifiski, nepieciešams noskaidrot likumdevēja gribu, proti, noskaidrot, kādu saturu tas ir vēlējis ietvert jēdzienā „valsts vai sabiedriskās vajadzības”.

No 1923. gada Saeimas sēžu stenogrammām ir redzams galvenokārt tas, ka deputāti pauduši bažas par tādu iespēju, ka pēc likuma pieņemšanas varētu pārlietu plaši tikt izprasts šā jēdziena saturs un tas neizbēgami novestu pie nepamatotas īpašumtiesību aizskaršanas. Tā deputāts Egons Knops norādījis: „Noteikums, ka nekustamus īpašumus var atsavināt valsts vai sabiedriskām vajadzībām, var novest caur savu nenoteiktību pie likuma nelietīgas lietošanas. Jēdzienu „sabiedriskām” var attiecināt tiklab uz vispārējām vajadzībām, kā arī uz atsevišķu organizāciju un sabiedrību interesēm.” Tomēr minētais deputāts arī atzīmēja: „Ja rodas pretešķības starp privātām īpašuma tiesībām un spiedošām valsts interesēm, tad privātām vajag atkāpties valsts interešu priekšā” (*sk. Saeimas II sesijas 6. sēdes 1923. gada 27. aprīlī stenogrammu, 218. lpp.*).

1992. gadā Augstākās padomes sēdē, izskatot likumprojektu „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”, deputātiem bija atšķirīgi viedokļi par jēdziena „valsts vai sabiedriskās vajadzības” nozīmi. Piemēram, deputāts Pēteris Laķis norādīja, ka nepieciešams dot minētā jēdziena skaidrojumu: „Ja mēs nemēģinām šo jēdzienu skaidrot, tad tas empīriskais saraksts būs [...] nelietojams. [...] Ja nav paskaidrots, kas tad ir sabiedriskā nozīmība, tādā gadījumā mēs nevaram vispār nekādu sarakstu principā veidot” (*sk. Augstākās padomes 1992. gada 19. augusta sēdes stenogrammu, 20. lpp.; lietas 4. sēj. 92. lpp.*).

Turpretim deputāts Leonīds Alksnis par nepieciešamību skaidrot jēdzienu „valsts vai sabiedriskās vajadzības” bija pretējās domās, norādot: „[...] nevar likumā prognozēt visus iespējamus gadījumus. [...] noteikti ir jābūt tādai objektu grupai, kurus mēs saucam par „sabiedriskajiem objektiem”. Tā, piemēram, mums būs jābūvē Valsts bibliotēka, valsts objekts. Pieņemsim, ka tur mums būs jāatsavina 10 zemes īpašumi. Viens no īpašniekiem [...]

nepiekrīt sava zemes īpašuma atsavināšanai. Protams, mums būs jāpieņem likums piespiedu kārtā atsavināt” (sk. *Augstākās padomes 1992. gada 19. augusta sēdes stenogrammu, 18. lpp.; lietas 4. sēj. 90. lpp.*).

Savukārt deputāts Andris Grūtups, diskutējot par 1992. gada Atsavināšanas likuma 3. panta otrās daļas redakciju, norādījis: „Bez šaubām, pilnīgi izsmeļošu uzskaitījumu dot nevar, bet censties vajag, lai ievirzītu likumdevēja domu viendabīgā tulkošanā. Pretējā gadījumā, ja tas būs ļoti vispārējs formulējums (es to zinu no prakses), sāksies paplašināta tulkošana, lai piemērotu nezin kam” (sk. *Augstākās padomes 1992. gada 19. augusta sēdes stenogrammu, 17. lpp.; lietas 4. sēj. 89. lpp.*).

Redzams, ka minēto debašu rezultātā Augstākā padome izšķīrusies par zināmu vidusceļu, t.i., 1992. gada Atsavināšanas likuma 3. panta otrajā daļā noteikusi vienīgi to, kas būtu atzīstams par „sabiedrisko vajadzību”, ja nekustamā īpašuma atsavināšanu ierosinātu attiecīga pašvaldība. Proti, atsevišķas administratīvās teritorijas iedzīvotāju kultūras, izglītības, sporta, veselības aizsardzības vai sociālās nodrošināšanas vajadzības, kā arī sabiedriskā transporta attīstība, vides aizsardzība vai inženiertehnisko objektu celtniecība. Savukārt „valsts vajadzību” paplašināts skaidrojums likumā nav dots.

ECT savā praksē, vērtējot ECK Pirmā protokola 1. panta pirmajā daļā ietvertā jēdziena „sabiedrības interesēs” saturu, secinājusi, ka valstij ir piešķirta plaša rīcības brīvība noteikt to, kas būtu atzīstams par sabiedrības interesēm. Tieši valsts vislabāk pārzina savas sabiedrības vajadzības, un tāpēc tai arī ir tiesības dot jēdziena „sabiedrības interesēs” sākotnējo novērtējumu (sk.: *James and Others v. the United Kingdom, judgment of 21 February 1986, Series A no. 98, p. 32, para. 46*). Jēdziena „sabiedrības interesēs” skaidrojums vienmēr būs pietiekami plašs. Apsverot jautājumu par konkrēta atsavināšanas likuma pieņemšanu, vienmēr tiks skarti gan politiski, gan ekonomiski, gan arī sociāli jautājumi. Tas ir pašsaprotami, ka šādā jautājumā likumdevēja rīcības brīvība ir ļoti plaša un tā dotais jēdziena „sabiedrības interesēs” skaidrojums būs pareizs,

ja vien tam acīmredzami netrūks saprātīga pamatojuma (*sk.: Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, judgment of 20 November 1995, Series A no. 332, p. 23, para. 37*).

Arī Satversmes 105. pants piešķir likumdevējam plašu rīcības brīvību noteikt, kādas ir tās vispārējās vajadzības, kuras nepieciešams apmierināt, lai sasniegtu īpašos publiskos mērķus. 1992. gada Atsavināšanas likumā lietotā un Apstrīdētajā likumā pārņemtā jēdziena „valsts vajadzības” izpratne ir ļoti tuva tai izpratnei, kas tika izmantota, paskaidrojot jēdzienā „sabiedriskās vajadzības” ietvertu saturu, jo nebūtu taču pieļaujams sabiedriskās intereses pretstatīt valsts interesēm. Tomēr jāņem vērā, ka sabiedrisko vajadzību uzskaitījums likumā ir attiecināts vienīgi uz pašvaldībām. Līdz ar to par „sabiedrības vajadzībām” visas valsts mērogā (valsts vajadzībām) varētu atzīt arī tādas vajadzības, kuras iepriekšminētajā sabiedrisko vajadzību uzskaitījumā nav tieši norādītas.

Tādējādi Apstrīdētais likums atbilst Satversmes 105. panta ceturtajā teikumā ietvertajam nosacījumam par sabiedrības vajadzībām.

22.2. Satversmes 105. panta ceturtais teikums noteic, ka īpašuma piespiedu atsavināšana pieļaujama tikai uz tāda „atsevišķa likuma” pamata, kuru likumdevējs pieņem izņēmuma gadījumos.

Īpašuma atsavināšana ne vien uz likuma pamata, bet „uz atsevišķa likuma pamata” zināmā mērā ir Latvijas Republikas Satversmes īpatnība. Liela daļa Eiropas valstu konstitūciju paredz vienīgi to, ka atsavināšanai jānotiek uz likuma pamata vai likumā noteiktā kārtībā.

Mērķis, kam kalpo Satversmes 105. panta noteikums par īpašuma atsavināšanu uz atsevišķa likuma pamata, ir aizsargāt personas pamattiesības no iespējamās valsts pārvaldes iestāžu patvaļas. Vārds „atsevišķs” šajā gadījumā interpretējams ne vien formāli gramatiski, bet vispirms pēc būtības. Pieņemot šādu „atsevišķu” likumu, likumdevējam īpaša uzmanība ir jāpievērš visiem lietas apstākļiem, jānoskaidro, vai īpašuma atsavināšana patiešām notiek

izņēmuma gadījumā un kalpo valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, kā arī jāpārlicinās, vai šī atsavināšana notiek pret taisnīgu atlīdzību.

1992. gada Atsavināšanas likums paredzēja, ka atsevišķs likums par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu tiek pieņemts tad, ja valsts vai pašvaldība īpašumu nevar iegūt vienojoties ar īpašnieku. Šis noteikums ir saglabāts arī Apstrīdētajā likumā.

Tādējādi Apstrīdētais likums atbilst Satversmes 105. panta ceturtajā teikumā ietvertajam nosacījumam par īpašuma atsavināšanu izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata.

22.3. Atsavinot īpašumu piespiedu kārtā, taisnīgas atlīdzības institūtam ir jārada taisnīgs līdzsvars starp sabiedrības interesēm, no vienas puses, un nepieciešamību aizsargāt Satversmē garantētās īpašnieka tiesības, no otras puses. Šajā gadījumā svarīgs samērīguma kritērijs ir atlīdzības (kompensācijas) apmērs (*sk.: Papachelas v. Greece [GC], no. 31423/96, para. 48, ECHR 1999-II*). Kā atzinusi ECT, valstij ir plaša rīcības brīvība noteikt, kā konkrētajos apstākļos, ņemot vērā atsavinājuma mērķi un indivīda intereses, taisnīgais līdzsvars ir sasniedzams (*sk.: Pressos Compania Naviera SA and Others V. Belgium, November 20, 1995, Series A, No. 332, para. 37, EHRR 301*), tostarp arī to, kādam jābūt taisnīgās atlīdzības apmēram.

Var piekrist gan Ministru kabineta, gan arī Saeimas pārstāvja tiesas sēdē teiktajam, ka Satversmes 105. pantā lietotais termins „taisnīga atlīdzība” ne vienmēr ir saprotams kā atsavināmā nekustamā īpašuma tirgus vērtība. Šāda secinājuma pamatotību apstiprina arī ECT prakse, kurā tiek atzīts, ka, atsavinot īpašumu kārtībā, kādu paredz ECK Pirmā protokola 1. panta pirmā daļa, atlīdzībai jābūt **saprātīgi saistītai** ar īpašuma tirgus vērtību, taču šīs normas negarantē tiesības uz pilnu atlīdzību visos apstākļos (*sk., piemēram: James and Others v. the United Kingdom, judgment of 21 February 1986, Series A no. 98, para. 54; Lithgow and Others v. the United Kingdom, judgment of 8 July 1986, Series A no. 102, p. 50, para 121; Papachelas v. Greece [GC], no. 31423/96, para. 48, ECHR 1999-II*).

Līdz ar to var secināt, ka iespējami arī tādi gadījumi, kad valstij, atsavinot personai piederošo īpašumu nolūkā panākt lielāku sociālo taisnīgumu, nav pienākuma maksāt pilnu īpašuma tirgus cenu, piemēram, īpašuma reformas apstākļos.

Personas īpašumtiesību patiesu aizsardzību garantē ne vien taisnīga atlīdzība (tās apmērs), bet arī nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas process pats par sevi. ECT ir atzinusi, ka valsts savu lēmumu nevar pieņemt, neuzklausot pretējās puses viedokli vai neļaujot tai, piemēram, izteikties par piedāvāto cenu. Arī īpašuma atsavināšanas noteikumiem ir jābūt pietiekami viegli pieejamiem, paredzamiem un precīziem (*sk., piemēram: Lithgow and Others v. the United Kingdom, judgment of 8 July 1986, Series A no. 102, p. 47, para. 110; Hentrich v. France, judgment of 22 September 1994, Series A no. 296-A, pp. 19-20, para. 42*).

Tādējādi Satversmes 105. panta ceturtais teikums uzliek valstij par pienākumu radīt taisnīgu līdzsvaru (samērīgumu) starp sabiedrības un konkrētā īpašnieka interesēm ar skaidrā un iepriekš paredzamā procesā noteiktas taisnīgas atlīdzības palīdzību.

23. Lai noskaidrotu, vai Apstrīdētajā likumā paredzētā nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas procedūra nodrošina taisnīgu līdzsvaru starp sabiedrības interesēm un nepieciešamību aizsargāt īpašnieka pamattiesības, Satversmes tiesai jārod atbildes uz šādiem jautājumiem:

1) Vai, interpretējot tiesību normas, kas noteic īpašuma piespiedu atsavināšanu, proti, lemjot par brīdi, no kura īpašnieks zaudē īpašuma tiesības, kā arī par brīdi, kad viņam izmaksājama taisnīga atlīdzība, ir izmantojama pagājušā gadsimta 20. – 30. gadu Senāta prakse?

2) Vai Apstrīdētajā likumā noteiktā nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas procedūra atšķiras no 1992. gada Atsavināšanas likumā

noteiktās, un, ja atšķiras, vai šī atšķirība būtiski ietekmē Pieteikuma iesniedzēju tiesisko stāvokli?

3) Vai Apstrīdētajā likumā paredzētie „taisnīgas atlīdzības” noteikšanas kritēriji un izmaksas termiņi ir pietiekami skaidri un paredzami?

23.1. Kļūdains ir Saeimas viedoklis, ka, interpretējot tiesību normas, kas noteic kārtību, kādā nekustamais īpašums atsavināms valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, jāņem vērā 20. gadsimta 20. – 30. gadu Senāta prakse.

Pirmkārt, šādos gadījumos, kā jau iepriekš tika minēts, ir jāvadās no Satversmes 105. panta, kas šobrīd īpašumtiesībām piešķir konstitucionālu rangu.

Otrkārt, gan Saeimas atbildes rakstā, gan arī Saeimas pārstāvja tiesas sēdē minētajā Senāta 1934. gada 10. aprīļa spriedumā [*sk.: Latvijas Senāta spriedumi (1918-1940), 4. sējums. Faksimilizdevums. Rīga, 1997, 1545. – 1546. lpp.*], vadoties no 1928. gada 22. marta Pilsētu zemju likuma 9. panta (*sk.: Valdības Vēstnesis, 1928. gada 22. marts, Nr. 67*), ir runa par tādu arhaisku un, no mūsdienas skatpunkta raugoties, novecojušu tiesību institūtu kā dzimtsnomas tiesību piespiedu atsavināšanas kārtība un noteikumi.

Minētā likuma 9. pants noteica:

„[...] ja pilsētu administratīvās robežās, uz pilsētu pašvaldību vai privātpersonu – kā fizisku, tā juridisku – apbūvei iznomātās zemes, nomnieks uzcēlis vai iegūvis uz šīs zemes celtas ēkas, kuru pāriešana nomas devēja īpašumā nomas līgumā nav paredzēta, un nomas objekts vēl atrodas nomnieka vai viņa tiesību ņēmēja lietošanā, nomniekam resp. viņa tiesību ņēmējam ir tiesība gada laikā, skaitot no šī likuma spēkā stāšanās dienas, griezties pie Zemkopības ministrijas ar ierosinājumu – iegūt nomāto zemi uz tādām tiesībām, kādas ir nomas devējam. Zemkopības ministrija uz 1923. gada (Lik. kr. 59.) likuma pamata atsavina zemi valstij par labu un nekavējoties to pārdod ierosinājuma iesniedzējam uz tiem pašiem noteikumiem, uz kuriem zeme iegūta.”

Lai novērstu dalītā nekustamā īpašuma pastāvēšanu, proti, tādu situāciju, ka zeme pieder vienai personai, bet uz šīs zemes uzceltās ēkas un būves – citai, ar 1931. gada 11. jūnija Likuma par nekustamas mantas atsavināšanu Jēkabpils, Kārsavas, Liepājas, Ludzas, Madonas, Rēzeknes, Salacgrīvas, Valkas, Viesītes un Rīgas pilsētās (*sk.: Valdības Vēstnesis, 1931. gada 11. jūnijs, Nr. 127*) 2. panta 1. punktu, pamatojoties uz Pilsētu zemju likuma 9. pantu, tika atsavinātas dzimtsnomas tiesības arī Senāta spriedumā minētajai personai (Annai - Margaretei Bērens - Rautenfelds, dzimušai Karlile). Savukārt Senāts spriedumā atzinis, ka, piemērojot „augstāk norādīto” likumu noteikumus konkrētam gadījumam, agrākās nomas devējas tiesības iepriekš minētajai personai uz nekustamo īpašumu izbeidzas ar atsavināšanas likuma spēkā stāšanās dienu, t.i., ar 1931. gada 11. jūniju, un tajā pašā dienā pārgājušas uz Zemkopības ministriju. Bez tam „ar to pašu momentu ir nodibinātas bijušās nomas devējas tiesības uz atlīdzību”.

Treškārt, 1992. gada Atsavināšanas likums būtiski atšķiras no 1923. gada likuma „Par nekustamas mantas piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām”. Ne 1923. gada likuma „Par nekustamas mantas piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām” sākotnējā redakcija (*sk.: Valdības Vēstnesis, 1923. gada 24. maijs, Nr. 107*), ne arī vēlākie tā grozījumi, kas izdarīti 1936. gada 28. maijā (*sk.: Valdības Vēstnesis, 1936. gada 29. maijs, Nr. 120*) un 1937. gada 30. augustā (*sk.: Valdības Vēstnesis, 1937. gada 31. augusts, Nr. 195*), nenoteica atsevišķas mājas vai dzīvokļa piespiedu atsavināšanu, kā tas ir 1992. gada Atsavināšanas likumā. Netika paredzēta arī mājas (dzīvokļa) īpašnieka un tajā dzīvojošo viņa ģimenes locekļu nodrošināšana ar citu līdzvērtīgu dzīvojamo telpu, ja māja (dzīvoklis) netiek atbrīvota labprātīgi.

Tātad minētajā Senāta spriedumā vērtētas pilnīgi atšķirīgas tiesiskās attiecības un tāpēc tas šajā lietā nav izmantojams.

23.2. Nav pamatots Saeimas apgalvojums, ka Apstrīdētais likums salīdzinājumā ar 1992. gada Atsavināšanas likumu būtiski nemaina un nepasliktina Pieteikuma iesniedzēju tiesisko stāvokli.

23.2.1. 1992. gada Atsavināšanas likums (4., 12. un 18. pants) – salīdzinot ar Apstrīdētā likuma 4. pantu – *expressis verbis* neparedzēja brīdi, ar kuru īpašumtiesības uz nekustamo īpašumu pāriet no bijušā īpašnieka uz jauno ieguvēju (valsti vai pašvaldību). Piespiedu atsavināšanas process, vadoties no 1992. gada Atsavināšanas likuma, nosacīti varētu tikt iedalīts vairākos posmos:

1) visupirms tika paredzēts t.s. iepriekšējās vienošanās posms (3. panta pirmā daļa). Protī, valdība priekšlikumu par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu varēja iesniegt Saeimai tikai tad, ja attiecīgā valsts vai pašvaldības institūcija šo nekustamo īpašumu nevarēja iegūt vienojoties ar īpašnieku;

2) ja vienošanās ar nekustamā īpašuma īpašnieku netika panākta, priekšlikums tika iesniegts Saeimai, tad sekoja likumprojekta izskatīšana, proti, deputātiem pienācīgā kārtā bija jāvērtē, vai nekustamais īpašums nepieciešams kādu īpašu publisku mērķu sasniegšanai un vai tas labums, ko sabiedrība varētu iegūt, ir lielāks nekā zaudējums, kas varētu tikt nodarīts nekustamā īpašuma īpašniekam;

3) pēc „atsevišķā likuma” pieņemšanas saskaņā ar 1992. gada Atsavināšanas likuma 4. pantu zemesgrāmatā tika izdarīta atzīme par aizliegumu nekustamo īpašumu atsavināt vai apgrūtināt. Šāda atzīme īpašniekam liedz tiesības rīkoties ar īpašumu, t.i., tiek novērsta iespēja slēgt attiecībā uz to jebkādus darījumus. Institūcijai, kas ierosinājusi atsavināšanu, pēc attiecīgā likuma pieņemšanas bija atkārtoti jāpiedāvā īpašniekam pēc saviem ieskatiem taisnīga atlīdzība par nekustamo īpašumu vai arī iespēja to apmainīt pret līdzvērtīgu mantu (4. un 5. pants);

4) ja šāda atlīdzība tika noteikta uz labprātīgas vienošanās pamata vai atsavinātā īpašuma vērtība tika atlīdzināta, apmainot atsavināto mantu pret citu mantu, tika slēgts attiecīgs līgums. Un tikai tad, kad šis līgums bija nostiprināts

zemesgrāmatā, atsavinātais īpašums, brīvs no jebkādiem apgrūtinājumiem, pārgāja valsts vai pašvaldības īpašumā (6. pants);

5) ja vienošanās par taisnīgu atlīdzību netika panākta, uz attiecīgās institūcijas pieteikuma pamata lieta par atlīdzības noteikšanu bija jāizskata tiesai (9. pants). Tiesvedības laikā nekustamais īpašums tika arī aprakstīts, un atbilstoši likuma 12. pantam tas pēc aprakstīšanas pārgāja tās iestādes valdījumā, kuras vajadzībām bija atsavināts. Bez tam saskaņā ar 12. panta otro daļu nodrošināšana ar citu dzīvojamo telpu bija paredzēta tikai gadījumos, kad atsavināja dzīvojamo māju, kurā dzīvoja tās īpašnieks vai viņa ģimenes locekļi;

6) pēc tam, kad tiesas spriedums par nekustamā īpašuma atsavināšanu bija stājies likumīgā spēkā, īpašniekam bija jāizmaksā tiesas noteiktā atlīdzība un tiesas noteiktie procenti, bet ne mazāk par sešiem procentiem gadā no nekustamā īpašuma pārņemšanas dienas līdz samaksas dienai (17. pants),

7) un tikai pēc taisnīgas atlīdzības samaksas vai iemaksas valsts budžetā, pamatojoties uz 18. pantu, varēja notikt īpašuma reģistrācija zemesgrāmatā uz valsts vai pašvaldības vārda.

23.2.2. Apstrīdētajā likumā ir saglabāta iespēja labprātīgi vienoties par īpašuma atsavināšanu pirms attiecīga priekšlikuma iesniegšanas Saeimā. Taču turpmākā piespiedu atsavināšanas procedūra būtiski atšķiras no iepriekšējā tiesiskā regulējuma. Proti, 4. pants noteic, ka valsts vai pašvaldība iegūst īpašumtiesības uz attiecīgo nekustamo īpašumu jau tūlīt pēc „atsevišķā likuma” spēkā stāšanās un ir tiesīga prasīt to nostiprināšanu zemesgrāmatā, kaut arī īpašnieks taisnīgo atlīdzību vēl nav saņēmis.

Tādējādi Apstrīdētais likums paredz būtiskus grozījumus 1992. gada Atsavināšanas likumā noteiktajā nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas procesuālajā kārtībā, jo īpašnieks zaudē savu titulu nevis pēc, bet gan pirms atlīdzības saņemšanas.

23.2.3. Nevar piekrist ne Ministru kabineta, ne Saeimas pārstāvja paustajam viedoklim, ka 1992. gada Atsavināšanas likums grozīts tikai

skaidrības labad, jo arī tas, interpretēts saistībā ar Civillikuma normām, paredzot, ka nekustama īpašuma piespiedu atsavināšanas gadījumā īpašumtiesības uz jauno ieguvēju (valsti vai pašvaldību) pāriet ar „atsevišķā likuma” spēkā stāšanās dienu un jaunais ieguvējs ar atsavināto īpašumu var rīkoties kā īpašnieks, bet ierakstam zemesgrāmatā piemītot tikai deklaratīvs spēks.

Civillikuma 1033. panta 6. apakšpunkts paredz, ka bez īpašnieka gribas īpašumtiesības izbeidzas, ja īpašums tiek atsavināts likumā paredzētā kārtībā valsts vai sabiedriskajām vajadzībām. Savukārt Civillikuma 1477. panta pirmā daļa noteic, ka koroborācija, t.i., ierakstīšana zemesgrāmatā, nepieciešama tajos gadījumos, kad darījuma rezultātā tiek iegūtas lietu tiesības uz nekustamo īpašumu.

Juridiskajā literatūrā, analizējot Civillikuma 1477. panta otro daļu – „lietu tiesības, kas pastāv saskaņā ar likumu, ir spēkā arī tad, ja tās nav ierakstītas zemesgrāmatā”, ir izteikts viedoklis, ka pie šādām tiesībām pieder daļa laulāto kopmantas un ieilguma ceļā iegūts īpašums (*sk.: Rozenfelds J. Lietu tiesības. Rīga, 2004, 134. lpp.*) vai arī, piemēram, likumisks mantojums (*sk.: Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Rīga, 1940, LU Studentu padomes grāmatnīcas izdevums, 24. lpp.*).

„[...] īpašuma tiesības iegūšana, pamatojoties uz likumu, patiesībā ir sarežģīts juridisks sastāvs (faktu kopums), kad īpašuma tiesība rodas saskaņā ar likumā paredzētiem notikumiem un darbībām” (*Rozenfelds J. Lietu tiesības. Rīga, 2004, 134. lpp.*).

1992. gada Atsavināšanas likuma tiesību normas salīdzinājumā ar Civillikuma normām ir vērtējamas kā speciālās tiesību normas. Civillikuma 1033. panta 6. punktu interpretējot kopsakarā ar Satversmes 105. pantu un 1992. gada Atsavināšanas likuma jēgu un mērķi, jāsecina, ka īpašumtiesības izbeidzas nevis ar „atsevišķā likuma” spēkā stāšanās brīdi, bet tikai pēc tam, kad valsts pārvaldes iestādes ir veikušas visas likumā noteiktās darbības.

Tādējādi, pirmkārt, nav pamatots uzskats, ka atbilstoši 1992. gada Atsavināšanas likumam līdz ar „atsevišķa likuma” spēkā stāšanos neatkarīgi no attiecīga ieraksta izdarīšanas zemesgrāmatā izbeidzas personas īpašumtiesības un tiesības uz atsavinātajiem īpašumiem pilnā apjomā iegūst valsts vai pašvaldība. Otrkārt, Apstrīdētais likums salīdzinājumā ar 1992. gada Atsavināšanas likumu ir sašaurinājis Pieteikuma iesniedzēju tiesību apjomu.

23.3. Kā liecina lietā esošie materiāli (*sk. lietas 2. sēj. 140. – 144. lpp.*) un tiesas sēdē pieaicinātās personas O. Spurdziņa un liecinieka D. Pavļuta teiktais, trūkst vienotu kritēriju gan 1992. gada Atsavināšanas likumā, gan Apstrīdētajā likumā lietotā termina „taisnīga atlīdzība” interpretēšanai, arī saistībā ar LNB būvniecībai nepieciešamo nekustamo īpašumu atsavināšanu.

23.3.1. Piemēram, iepazīstoties ar izrakstiem no Uzraudzības padomes sēžu protokoliem, kas saistīti ar taisnīgas atlīdzības noteikšanu par atsavināmajiem īpašumiem šajā lietā, redzams, ka padome 2004. gada 16. jūnija sēdē ir nolēmusi „Kultūras ministrijai apstiprināt zemāko cenu, kas norādīta nekustamo īpašumu vērtējumos, sarunu vešanai par nekustamo īpašumu atsavināšanu”. 2005. gada 23. februārī tā atļāvusi Kultūras ministrijai vadīties pēc attiecīgo vērtētāju noteiktās atsavināmo nekustamo īpašumu „vidējās aritmētiskās vērtības”. Kaut arī Uzraudzības padome 23. februārī citastarp atļāvusi Kultūras ministrijai turpmākās vienošanās procesā norādītās taisnīgās atlīdzības summas mainīt tikai 10 procentu robežās, 27. aprīļa sēdē tiek noteikta atlīdzība, kas ļoti būtiski atšķiras no iepriekš piedāvātās atlīdzības un pat no nekustamā īpašuma vērtētāju sniegtā augstākā vērtējuma. Proti, kā norāda Ministru kabinets, šajā sēdē, lemjot par konkrētām summām, esot izvērtēta bijušo īpašnieku iesniegumos ietvertā argumentācija un viena atsavinātā īpašuma kvadrātmetra cena (*sk. lietas 3. sēj. 205. lpp.*).

Kā tiesas sēdes laikā tika noskaidrots (*sk. šā sprieduma 9. un 10. punktu*), normatīvie akti taisnīgas atlīdzības noteikšanas kritērijus neparedz. Vērtējot LNB būvniecības vajadzībām atsavinātos īpašumus, gan Kultūras

ministrija, gan Uzraudzības padome vadījusies no Latvijas Īpašuma vērtētāju asociācijas ieteikumiem (rekomendācijām).

Piemēram, vienai no Pieteikuma iesniedzējām par viņai piederošo dzīvokli sākotnēji nolemts piedāvāt 10 800 latus (*sk. lietas 2. sēj. 169. lpp.*), pēc tam – 11 500 latus (*sk. lietas 2. sēj. 141. lpp.*), bet, neraugoties uz ekspertu doto augstāko novērtējumu – 12 200 latiem (*sk. lietas 1. sēj. 59. lpp.*), notikusi vienošanās par atlīdzību divkārtšā apmērā – 25 329 latiem (*sk. lietas 3. sēj. 213. lpp.*).

Arī citai personai par atsavināto dzīvokli sākotnēji piedāvāti 51 200 latiem (*sk. lietas 2. sēj. 170. lpp.*), taču, neraugoties uz ekspertu doto augstāko novērtējumu – 56 100 latiem (*sk. lietas 2. sēj. 90. lpp.*), 2005. gada maijā notikusi vienošanās par atlīdzību 90 863,35 latu apmērā (*sk. lietas 3. sēj. 216. – 217. lpp.*).

Turpretī J. Jaunzemam, neraugoties uz ekspertu doto augstāko novērtējumu – 84 100 latiem (*sk. lietas 1. sēj. 137. lpp.*), sākotnēji piedāvāta atlīdzība 73 000 latu apjomā, bet vēlāk tā palielināta līdz 79 466 latiem (*sk. lietas 3. sēj. 205. lpp.*).

Savukārt tiesas sēdē I. Stuberovskas iesniegtajā un lietai pievienotajā Latvijas Īpašumu vērtētāju asociācijas vēstulē minēts, ka „nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas gadījumā tā īpašniekam (bijušajam īpašniekam) izmaksājamās atlīdzības aprēķins var tikt veikts, balstoties uz konkrētā nekustamā īpašuma tirgus vērtību, taču tas nedrīkstētu aprobežoties vienīgi ar tā tirgus vērtības apmēru. Ņemot vērā to, ka nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana saistās ar līdzvērtīga nekustamā īpašuma iegādi atsavinātā vietā, taisnīgas atlīdzības aprēķinā, mūsdiā, būtu ietilpināmi arī citi izdevumi, kas saistīti gan ar nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu, gan jauna līdzvērtīga nekustamā īpašuma iegādi (piemēram, ar jauna nekustamā īpašuma iegādi atsavinātā vietā un reģistrāciju zemesgrāmatā saistītie notariālie izdevumi, valsts nodeva, kancelejas nodeva, izdevumi par nekustamā īpašuma māklera vai konsultanta starpniecības pakalpojumiem, izdevumi par juridisko palīdzību,

izdevumi, kas saistīti ar pārcelšanos uz jauno dzīves vietu utt.)” (*lietas 5. sēj. 227. lpp.*).

23.3.2. Pieteikuma iesniedzēji gan konstitucionālajā sūdzībā, gan tiesas sēdē norādīja, ka Kultūras ministrija viņiem prettiesiski liegusi pieeju informācijai, kas ietverta ekspertu vērtējumos attiecībā uz atsavināmajiem nekustamajiem īpašumiem (dzīvokļiem). Pieteikuma iesniedzēji iepazīstināti vienīgi ar to vērtējumu, kurā noteikta zemākā cena. Liecinieks D. Pavļuts tiesas sēdē norādīja, ka atteikums sniegt minēto informāciju pamatots ar Kultūras ministrijas valsts sekretāra 2004. gada 21. septembra rīkojumu Nr. 122 „Par ierobežotas pieejamības informācijas statusa piešķiršanu”. Šis rīkojums saskaņā ar iepriekš minētās asociācijas ieteikumiem esot pieņemts, lai novērstu iespēju, ka Pieteikuma iesniedzēji vērtējumus, kuros noteikta lielāka dzīvokļu cena, darītu zināmus citiem īpašniekiem, kuru īpašumus arī plānots atsavināt.

Kārtību, kādā privātpersonas iegūst informāciju no valsts pārvaldes iestādēm, galvenokārt regulē Informācijas atklātības likums. No šā likuma 6. panta trešās daļas izriet, ka ierobežotas pieejamības statusu minētajiem vērtējumiem valsts sekretārs bija tiesīgs piešķirt vienīgi līdz tam brīdim, kad Kultūras ministrija vai tās pārstāvis kādam no nekustamo īpašumu īpašniekiem izteicis piedāvājumu par konkrētu taisnīgās atlīdzības summu. Piemēram, I. Prazdnicanei Kultūras ministrijas pilnvarotās personas zvērināta advokāta Selvja Selgas vēstule ar konkrētu piedāvājumu tika izsūtīta 2004. gada 15. septembrī (*sk. lietas 1. sēj. 37. lpp.*), t.i., sešas dienas pirms minētā rīkojuma pieņemšanas.

Līdz ar to rodas šaubas, vai Kultūras ministrijas valsts sekretāra rīkojuma Nr. 122 „Par ierobežotas pieejamības informācijas statusa piešķiršanu” pieņemšanas brīdī – 2004. gada 21. septembrī – vēl pastāvēja tiesisks pamats šāda informācijas pieejamības ierobežojuma pieņemšanai. Turklāt rīkojumā pretēji Informācijas atklātības likuma 5. panta pirmās daļas prasībai nav sniegts pamatojums tam, kādā veidā informācijas izpaušana varētu

apgrūtināt iestādes darbu vai nodarīt kaitējumu personu likumiskajām interesēm.

23.3.3. Bez tam, piedāvājot, pēc saviem ieskatiem, taisnīgu atlīdzību, valsts pārvaldes iestādei (Kultūras ministrijai) nav jārīkojas tikai kā nekustamā īpašuma pircējam nekustamo īpašumu tirgū, kur pircējs ir ieinteresēts īpašumu iegādāties par viszemāko cenu. Valsts vai pašvaldības iestādes uzdevums izvēlēties saimnieciski izdevīgāko piedāvājumu vai piedāvājumu ar viszemāko cenu pretendentu brīvas konkurences apstākļos rodas gadījumā, kad tiek veikti iepirkumi atbilstoši likumam „Par iepirkumu valsts vai pašvaldību vajadzībām”. Turpretī darbības, kas tiek veiktas, atsavinot nekustamo īpašumu piespiedu kārtā, parasti ir vērstas tieši uz konkrēto nekustamo īpašumu. Valsts, īstenojot publiskās intereses un piedāvājot īpašniekiem atlīdzību par viņiem piederošo nekustamo īpašumu, nav tiesīga izmantot, piemēram, atsevišķu īpašnieku neinformētību vai neaizsargātību. Tādā gadījumā to nevarētu atzīt par taisnīgas atlīdzības piedāvājumu, tieši otrādi – šādā ceļā varētu tikt panākts netaisnīgs rezultāts.

Nosakot taisnīgās atlīdzības apmēru, nav pieļaujams abstrahēties no atsavināmā īpašuma specifiskajām īpašībām un izmantošanas veida. Piemēram, atlīdzības apmērs, kas uzskatāms par taisnīgu, var būt atkarīgs no tā, vai tiek atsavināts neapbūvēts zemes gabals vai arī dzīvojamā māja (dzīvoklis). Nav pieļaujams tas, ka atsavināšanas rezultātā, īpaši tad, ja tiek atsavināta dzīvojamā māja (dzīvoklis), īpašnieks, kas tajā dzīvo kopā ar ģimeni, nonāk ievērojami sliktākā mantiskā situācijā.

Ja šajā lietā Pieteikuma iesniedzēji nesaņemtu taisnīgu atlīdzību, kas būtu tuva tirgus vērtībai, var rasties risks, ka viņu sadzīves apstākļi pasliktinātos. Saņemot atlīdzību, kas ir ievērojami mazāka par dzīvokļa tirgus vērtību, pastāv pietiekami liela varbūtība, ka Pieteikuma iesniedzēji vairs nespētu iegādāties tādu dzīvokli, kas, piemēram, labiekārtotības vai atrašanās vietas dēļ būtu pielīdzināms atsavinātajam dzīvoklim. Šādu sadzīves apstākļu pasliktināšanās iespēju vēl jo vairāk pastiprina gan valstī pastāvošā pietiekami

lielā inflācija, gan arī straujais nekustamo īpašumu cenu kāpums. Ja nav nekādu sevišķu apstākļu (piemēram, dabas katastrofa, sabiedrības drošības apdraudējums), tad, atsavinot dzīvokli, kurā atsavināšanas brīdī dzīvo tā īpašnieks vai viņa ģimenes locekļi, valstij ir pienākums maksāt cenu, kas atbilst vai ir tuva tirgus cenai. Tomēr atsavināšanas rezultātā īpašnieks nedrīkst iegūt arī nepamatotu (nepelnītu) labumu (*sk. šā sprieduma 22. punkta 3. apakšpunktu*).

Ņemot vērā Satversmes 1. pantu un no Valsts pārvaldes likuma 10. panta izrietošo labas pārvaldības principu, kā arī lai panāktu taisnīgu līdzsvaru starp to īpašnieku interesēm, kuriem nekustamais īpašums tiek atsavināts piespiedu kārtā, un sabiedrības interesēm, likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” vai attiecīgi uz likuma pamata izdotajos Ministru kabineta noteikumos būtu jāietver iepriekš paredzami un pārskatāmi „taisnīgās atlīdzības” noteikšanas vispārējie kritēriji, pēc kuriem attiecīgās iestādes, piedāvājot īpašniekam konkrētas naudas summas vai līdzvērtīgu mantu, varētu vadīties sarunās par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu. Pašreiz šajā jomā pastāvošā nenoteiktība, no vienas puses, var veicināt korupciju, bet no otras puses – ļaut īpašniekiem sakarā ar atlīdzības noteikšanu izvirzīt nesamērīgas prasības.

23.4. Nevar piekrist arī šādam Saeimas viedoklim:

„No iepriekš citētā Augstākās tiesas Senāta sprieduma izriet, ka normas daļa „vienīgi pret atlīdzību”, neņemot vērā Likuma par piespiedu atsavināšanu jēgu un mērķi, tulkojama nevis kā īpašuma atsavināšana, vienlaikus izmaksājot atlīdzību, bet gan kā īpašuma atsavināšana līdz ar atsavināšanas likuma spēkā stāšanos, tikai pēc tam savstarpējās vienošanās vai tiesas ceļā nosakot atlīdzības apmēru” (*sk. Saeimas atbildes rakstu lietas 4. sēj. 173. lpp.*).

Satversmes tiesa uzsver, ka, tieši pretēji, interpretējot jebkuru tiesību normu, jāņem vērā tās jēga un mērķis.

Saeima, ar Apstrīdēto likumu būtiski grozot nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanas procedūru un nosakot, ka īpašumtiesības valsts vai pašvaldība iegūst tūlīt pēc „atsevišķā likuma” spēkā stāšanās, nav apsvērusi iespēju savukārt bijušajiem īpašniekiem nodrošināt konkrētas naudas summas saņemšanu vai līdzvērtīgu īpašumu apmaiņu jau **pirms tiesvedības uzsākšanas**. Pretējā gadījumā, vadoties no Apstrīdētā likuma 9., 12. un 17. panta, kā arī ņemot vērā to, ka tiesvedības process ir salīdzinoši ilgs, nekustamā īpašuma īpašniekam līdz taisnīgas atlīdzības saņemšanai varētu tikt uzkrauta pārmērīgi smaga nasta. Proti, ja tiek atsavināta dzīvojamā māja (dzīvoklis), tās īpašnieka un viņa ģimenes locekļu rīcība ar šo nekustamo īpašumu ir ierobežota un apstākļos, kad inflācija valstī ir augstāka par Apstrīdētā likuma 17. pantā minētajiem sešiem procentiem, viņi nenoteiktu laiku, iespējams, pat vairākus gadus, var būt spiesti mitināties attiecīgās institūcijas nodrošinātajā dzīvojamā telpā.

Satversmes tiesa piekrīt Saeimas Juridiskā biroja vadītāja Gunāra Kusiņa viedoklim, ka tikai „taisnīgas atlīdzības izmaksas apsolījums kaut kad nākotnē nevar tikt pielīdzināts taisnīgas atlīdzības izmaksai. [...] Tikai tad, kad ir taisnīga atlīdzība, var pāriet īpašuma tiesības. Valsts nav nekāds citāds tiesību subjekts, kas var atļauties maksāt mazāk un pateikt, ka valsts intereses pāri visam” (*sk. lietas 4. sēj. 147. un 165. lpp.*).

Ja likumdevējs ir noteicis, ka īpašumtiesības valstij vai pašvaldībai pāriet tūlīt pēc likuma pieņemšanas, un labprātīga vienošanās ar īpašnieku par atlīdzības summu nav panākta, „taisnīgas atlīdzības” izmaksa varētu tikt sadalīta divās daļās. Pirmā daļa varētu būt naudas summa, kas pēc pārskatāmiem un pamatotiem kritērijiem tiktu aprēķināta, kā arī saprātīgā laikā un noteiktā kārtībā izmaksāta nekustamā īpašuma īpašniekam **līdz tiesvedības uzsākšanai**. Savukārt otru daļu, ja īpašnieks ar sākotnēji piedāvāto summu nebūtu apmierināts, varētu noteikt vispārējās jurisdikcijas tiesa. Šo daļu bijušais īpašnieks saņemtu noteiktā laikā **pēc tiesas sprieduma spēkā stāšanās**.

Šādas kārtības nepieciešamību pamato gan Latvijas juridiskajā literatūrā izteiktie viedokļi, gan Tieslietu ministrijas atzinums, gan arī citās valstīs pastāvošais tiesiskais regulējums. Piemēram, A. Grūtups, kā Augstākās padomes deputāts analizējot atsevišķas tiesiskās problēmas saistībā ar 1992. gada Atsavināšanas likuma pieņemšanu, uzsvēris, ka īpašniekiem, kuru īpašumi tiks atsavināti valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, jāparedz ne tikai reālas kompensācijas, bet arī „precīza un sabalansēta šo jautājumu izskatīšanas procedūra, kurai jābūt pietiekami komplicētai un respektablai, lai mēs nekristu kārdinājumā to lietot pārāk bieži un pilnīgi nevietā. [...] Precīzi jānosaka kompensācijas apjoms, tikai tad var sākt kādu īpašumu atsavināt” (*Grūtups A. Vai iesim pa īpašuma rekvizīcijas ceļu? – Diena, 1992. gada 4. aprīlis*).

Arī Tieslietu ministrijas atzinumā par Noteikumu Nr. 17 projektu Kultūras ministrijai norādīts:

„[...] atruna, ka taisnīgas atlīdzības vai līdzvērtīgas mantas apmērs ir nosakāms pēc atsavināšanu ierosinošās institūcijas ieskatiem, ir vienpusēja un nenodrošina Latvijas Republikas Satversmes 105. pantā noteiktās tiesības uz taisnīgu atlīdzību. Piedāvātā panta redakcija nenodrošina personai iespēju iebilst pret institūcijas ieskatiem un argumentēt savus ieskatus par taisnīgas atlīdzības apmēru.”

Ministrija ierosinājusi paredzēt tādu atlīdzības vai līdzvērtīgas mantas apmēra noteikšanas procedūru, kas atbilstu personas tiesībām uz taisnīgu atlīdzību (*sk. lietas 2. sēj. 177. lpp.*).

Citās valstīs pat konstitūcijā ir noteikts atlīdzības izmaksāšanas brīdis. Piemēram, Beļģijas Karalistes konstitūcijas 16. pants paredz, ka šādai kompensācijai jātiek „iepriekš izmaksātai”; Ungārijas Republikas konstitūcijas 13. panta otrā daļa noteic, ka kompensācijas izmaksai jābūt tūlītējai, savukārt Nīderlandes Karalistes konstitūcijas 14. panta pirmā daļa – ka kompensācijai jābūt „iepriekš garantētai”.

Tādējādi, vērtējot Apstrīdētajā likumā paredzēto nekustamā īpašuma tiesību pāriešanas brīdi saistībā ar taisnīgas atlīdzības izmaksas

brīdi, secināms, ka nav panākts taisnīgs līdzsvars starp sabiedrības interesēm un nepieciešamību aizsargāt īpašnieka tiesības.

24. Pieteikuma iesniedzēji gan konstitucionālajā sūdzībā, gan tiesas sēdē norādījuši, ka Ministru kabinets un Saeima, pieņemot Noteikumus Nr. 17 un Apstrīdēto likumu, ir pārkāpuši tiesiskās paļāvības principu.

No Satversmes 1. panta – kurš atzīstams par vienu no Latvijas Republikas kā demokrātiskas un tiesiskas valsts stūrakmeņiem – izrietošo principu uzdevums ir nodrošināt to, ka citas tiesību normas, arī Satversmē ietvertās, tiek piemērotas pareizi un to piemērošana, kā arī piemērošanas rezultāts pilnībā atbilst tiesiskas valsts prasībām. Piemēram, ne Satversmes 1. pants, ne arī 105. pants neliedz likumdevējam izdarīt pastāvošajā tiesiskajā regulējumā tādus grozījumus, kuri atbilst Satversmei. Tomēr demokrātiskā un tiesiskā valstī tiesiskās paļāvības princips prasa, lai, izdarot šādus grozījumus, tiktu paredzēta saudzējoša pāreja uz jauno regulējumu.

Vērtējot, vai tiesiskās paļāvības princips šajā lietā ir pārkāpts, jānoskaidro:

- 1) vai Pieteikuma iesniedzējiem bija tiesības paļauties uz to, ka tiesiskais regulējums netiks mainīts;
- 2) vai šāda paļaušanās bija saprātīga un pamatota;
- 3) vai likumdevējs, atkāpjoties no iepriekšējā tiesiskā regulējuma, bija paredzējis saudzējošu pāreju uz jauno regulējumu.

Kā redzams no konstitucionālajai sūdzībai pievienotajiem materiāliem, 2004. gada 2. aprīlī Kultūras ministrijas pārstāvis S. Selga LNB būvniecības vajadzību apmierināšanai piedāvājis vienai no Pieteikuma iesniedzējām noslēgt vienošanos par nekustamā īpašuma atsavināšanu (*sk. lietas 1. sēj. 32. lpp.*). Vēstulē tika norādīts, ka atteikuma gadījumā atsavināšanas procedūra tiks veikta 1992. gada Atsavināšanas likuma 9. pantā noteiktajā kārtībā. Kā

iespējams secināt no tiesas sēdē konstatētā, 2004. gada pavasarī un vasarā līdzīga satura vēstules nosūtītas arī citiem Pieteikuma iesniedzējiem.

Šis Kultūras ministrijas pārstāvis ar savu darbību ir radījis Pieteikuma iesniedzējiem paļāvību, ka tiem piederošo nekustamo īpašumu atsavināšanai netiks piemērota kāda cita – atšķirīga – kārtība. Turklāt pieaicinātā persona H. Demakova nav pamatojusi savu viedokli, ka Kultūras ministrijas pārstāvis S. Selga pārkāpis savas pilnvaras.

Pieteikuma iesniedzēju paļāvību vēl jo vairāk nostiprināja 2003. gada 8. maija Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta īstenošanas likuma 4. panta otrā daļas pirmais teikums: „Latvijas Nacionālās bibliotēkas vajadzībām nepieciešamo zemi, kā arī uz tās esošās ēkas atsavina valsts vajadzībām likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” noteiktajā kārtībā.” Šādos apstākļos Pieteikuma iesniedzējiem bija tiesības paļauties uz to, ka Kultūras ministrija, nepanākot vienošanos par viņiem piederošo nekustamo īpašumu atsavināšanu, piemēros 1992. gada Atsavināšanas likumā paredzēto kārtību.

Apstrīdētā likuma normas pārkāpj tiesiskās paļāvības principu, jo tas gadījumā, kad tiek ieviests jauns tiesiskais regulējums, citastarp paredz nepieciešamību noteikt pēc iespējas saudzējošāku pāreju. Taču, kā noprotams no tiesas sēdē pieaicinātās personas M. Segliņa paustā viedokļa, likumdevējs rīkojies pilnīgi pretēji. Proti, risinot jautājumus par nekustamo īpašumu atsavināšanu LNB vajadzībām un vienlaikus saskaroties ar īpašnieku nepiekāpību, ir nolemts valsts intereses aizstāvēt „agresīvāk”.

Kā redzams no Saeimas Juridiskās komisijas sēžu protokoliem, atsevišķi deputāti norādījuši, ka valsts nedrīkst savas intereses pārvērtēt, neņemot vērā privātpersonām Satversmē noteiktās pamattiesības. Piemēram, Saeimas Juridiskās komisijas 2005. gada 23. marta sēdē šīs komisijas loceklis Edgars Jaunups paudis viedokli, ka valsts desmit gadus neko nav darījusi šā tiesiskā regulējuma sakārtošanai, bet tagad Saeima izvēloties vienkāršāko ceļu un šo problēmu risinot uz atsavināšanai paredzēto nekustamo īpašumu īpašnieku

rēķina (*sk. Saeimas Juridiskās komisijas 2005. gada 23. marta sēdes protokolu Nr. 284 lietas 4. sēj. 148. lpp.*). Īpaši asi par Apstrīdētā likuma neatbilstību Satversmē noteiktajām personas pamattiesībām Saeimas sēdē izteikušies deputāti Juris Dobelis, Leopolds Ozoliņš un Juris Sokolovskis (*sk. lietas 4. sēj. 122., 123., 126. un 132. lpp.*).

No tiesiskās palāvības principa izrietošā prasība nodrošināt pēc iespējas saudzējošāku pāreju uz jauno tiesisko regulējumu ir īpaši nozīmīga, jo personai, kurai jaunais regulējums tiks piemērots, ir jādod iespēja pienācīgā kārtā tam sagatavoties. Šādu saudzējošāku pāreju iespējams nodrošināt, piemēram, pārejas noteikumos atliekot jaunā regulējuma spēkā stāšanos uz noteiktu laiku vai paredzot, ka tas netiek piemērots personām, kuru tiesiskais stāvoklis tādējādi tiktu būtiski pasliktināts. **Taču attiecībā uz Pieteikuma iesniedzējiem Saeima, pieņemot Apstrīdēto likumu, to nav darījusi un līdz ar to ir pārkāpusi tiesiskās palāvības principu.**

25. Lemjot par brīdi, ar kuru Noteikumi Nr. 17 un Apstrīdētais likums zaudē spēku, Satversmes tiesa ņem vērā, ka tās uzdevums ir novērst Pieteikuma iesniedzēju pamattiesību aizskārumu, kas radies, piemērojot apstrīdētās normas. Tas iespējams vienīgi atzīstot šīs normas par spēkā neesošām no to izdošanas brīža.

Turklāt Satversmes tiesai iespēju robežās ir jāgādā, lai situācija, kāda varētu veidoties no brīža, kad apstrīdētās normas zaudē spēku, līdz brīdim, kad Saeima to vietā pieņems jaunas normas, neradītu Pieteikuma iesniedzējiem un citām personām Satversmē garantēto pamattiesību aizskārumu, kā arī nenodarītu būtisku kaitējumu valsts vai sabiedrības interesēm.

Vairāku valstu konstitūcijas un likumi, kas regulē konstitucionālo tiesvedību, paredz konstitucionālajām tiesām, tām konstatējot kāda tiesību akta neatbilstību konstitūcijai, plašas pilnvaras noteikt gan brīdi, ar kuru apstrīdētās normas zaudē spēku, gan arī to, vai juridisko spēku atgūst ar apstrīdētajām

normām grozītās tiesību normas. Turklāt nereti konstitucionālās tiesas pašas nosaka arī savu spriedumu izpildes veidu un kārtību.

Tā, piemēram, Austrijas Federālā konstitucionālā likuma 140. panta sestās daļas pirmais teikums noteic:

„Ja ar Konstitucionālās tiesas spriedumu kāds likums tiek atzīts par spēku zaudējušu sakarā ar to, ka tas neatbilst Konstitūcijai, un ja spriedums nenoteic citādi, tad ar to dienu, kad minētais likums zaudē spēku, atkal stājas spēkā tie likuma noteikumi, kurus atcēla likums, ko Konstitucionālā tiesa atzinusi par neatbilstošu Konstitūcijai.”

Austrijas Konstitucionālā tiesa katrā konkrētā gadījumā izlemj, vai iepriekšējais tiesiskais regulējums atbilstoši tikko citētajai konstitūcijas normai atkal stājas spēkā (*sk., piemēram, Austrijas Konstitucionālās tiesas 2004. gada 28. septembra spriedumu lietā Nr. G98/04; 2001. gada 16. marta spriedumu lietā Nr. G150/00; 2002. gada 5. decembra spriedumu lietā Nr. G296/02, <http://ris.bka.gv.at>) vai arī nestājas spēkā (*sk., piemēram, Austrijas Konstitucionālās tiesas 1981. gada 22. oktobra spriedumu lietā Nr. G48/81, V20/81; 1984. gada 26. jūnija spriedumu lietā Nr. G73/84, G74/84; 2001. gada 16. marta spriedumu lietā Nr. G152/00, <http://ris.bka.gv.at>).**

Savukārt Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas likuma 35. paragrāfs paredz, ka Federālā konstitucionālā tiesa savā spriedumā var noteikt sprieduma izpildītāju un izpildes veidu. Literatūrā ir atzīmēts, ka no minētā paragrāfa izriet pilnvarojums tiesai pašai noteikt svarīgas savu spriedumu tiesiskās sekas (*sk.: Bundesverfassungsgerichtsgesetz. Mitarbeiterkommentar und Handbuch. C.F. Müller Juristischer Verlag Heidelberg, 1992, S. 695*). Federālā konstitucionālā tiesa, ja nepieciešams, nosaka līdz turpmākajai likumdevēja rīcībai piemērojamo regulējumu vai regulējumu, kāds būs spēkā, ja likumdevējs noteiktā laikā neizpildīs Federālās konstitucionālās tiesas spriedumā noteikto (*sk., piemēram: BVerfGE 39, 1[68], BVerfGE 48, 130 [184], BVerfGE 99, 216 [219], BVerfG, 1 BvL 4/97 vom 6.7.2004, Absatz 71, <http://www.bundesverfassungsgericht.de>*). Līdzīgi mēdz rīkoties arī citu valstu

konstitucionālās tiesas (*sk., piemēram, Slovēnijas Konstitucionālās tiesas 1994. gada 31. marta spriedumu lietā Nr. U-I-25/92, <http://odlocitve.us-rs.si/>*).

Satversmes tiesas likums *expressis verbis* Satversmes tiesai tamlīdzīgas pilnvaras neparedz. Tomēr šā likuma 31. panta 12. punkts noteic, ka Satversmes tiesas spriedumā var tikt ietverti „citi tiesas nolēmumi”. Saskaņā ar minēto punktu Satversmes tiesa ir tiesīga noregulēt arī jautājumus, kas ir būtiski, lai pēc apstrīdētā akta atzīšanas par spēku zaudējušu nerastos jauni Satversmē noteikto pamattiesību aizskārumi un attiecīgo normu „izņemšana no aprites” neradītu traucējumus tiesiskajā regulējumā.

Ja tas ir iespējams un nepieciešams, Satversmes tiesa sava sprieduma nolēmumu daļā var atzīt, ka juridisko spēku atgūst tiesību normas, kas grozītas ar tādu apstrīdēto aktu, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normām.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Atzīt Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumus Nr. 17 „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 81. pantam un spēkā neesošiem no to izdošanas brīža.

2. Atzīt likumu „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” par neatbilstošu Latvijas

Republikas Satversmes 1. un 105. pantam un spēkā neesošu no sprieduma pasludināšanas brīža.

3. Attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzējiem – Juri Jaunzemu, Tatjanu Čerkovsku, Valentīnu Leitēnu un Gintu Gailīti atzīt likumu „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” par spēkā neesošu no tā pieņemšanas brīža.

4. Noteikt, ka 1992. gada 15. septembra likums „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” ir spēkā redakcijā, kāda pastāvēja līdz Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” izdošanai.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums pasludināts Rīgā 2005. gada 16. decembrī.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

Romāns Apsītis